

Józsa Erika – életútinterjú

Készítette: Zilahi Csaba

A beszélgetés időpontja: 2022. október 5., Kolozsvár

Kiegészített, lábjegyzetelt változat

Zilahi Csaba: Erika, mindenekelőtt mesélj arról, hogy milyen zenéket hallottál gyerekkorodban?

Józsa Erika: Emlékszem, hogy a Magyar Rádiót hallgattuk, Nagyváradon nyilván minden antenna Magyarország felé fordult. A *Pancsoló kislánytól* kezdve a *Párizsban szép a nyárig* minden dalt ismertem, ami a rádióban elhangzott. Sokat meg is tanultam, a családi összejövetelek örömeire, ahol előbb-utóbb elhangzott a felhívás: énekeljek valamit. Várad gazdag zenei választékot kínált. A színházban egymást érték az operettbemutatók. minden hétfőn koncertezett a Filharmónia, időnként vendégszerepelt Váradon a Kolozsvári Opera is... Különleges alkalmakkor családon belül is megszólalt a dal. A nagyszüleimnél Hegyközpályiban disznótoron és névnapokon magyar nótákat énekeltek. Gyerekkoromban az én közvetlen környezetemben a népzene nem volt fókuszban, ezzel sokkal később találkoztam, akkor viszont elemi erővel hatott rám.

Zilahi Csaba: Mi volt az első hangszer, amit a kezedbe fogtál?

Józsa Erika: Nevetni fogsz, mert egy tangóharmonika volt. Valamikor 6-7 éves koromban apám tangóharmonikáján elkezdtem valamit játszani, és kiderült, hogy le tudok játszani rajta egy dallamot. Ha akkor beíratlak volna zongora- vagy hegedűórákra, lehet, hogy a konzervatóriumban kötöttem volna ki. Végül is tizenöt éves koromban saját, matematikakorrepetálással keresett pénzemen vettem egy gitárt. Elkezdtem rajta gyakorolgatni, de kiderült, hogy kellene egy tanár. Apám ismert egy zenészt, aki vendéglőben muzsikált. Petrikó bácsi volt az első gitártanárom. Nem messze lakott tőlünk, pár hónapig hozzá jártam órákra. Aztán egyszer csak felvették a Hadsereg Házához fizetéssel, és azt mondta, hogy menjek át oda én is, mert akkor a sok fúvós hangszer mellett legalább lesz egy gitártanítványa is. Az órákért pedig nem kell fizetnem. A Hadsereg Háza rangos kulturális intézmény volt, itt tartotta próbáit a katonazenekar és a kórus is. Petrikó bácsi a kóruson keresztül intézte el nekem a belépést. Idejártam hát gitárórára, plusz kóruspróbára hetente kétszer, ezért az első szerzeményemet saját gitárkíséremmel – nevetni fogsz – egy katonazenekar kíséretével adtam elő az évzáró ünnepségen 1967 decemberében.

Zilahi Csaba: Ahhoz, hogy eljussál az első szerzeményhez, meg kellett tanuljál néhány akkordot. Miket tanítottak neked? Kottából olvasni, akkordfűzéseket?

Józsa Erika: Petrikó bácsi képzett zenész volt. klasszikus gitárt tanultunk, természetesen kottából. Az alapokat egy akkor széles körben használt könyvből, Maria Boeru gitáriskolájából tanultam meg. Aztán beiratkoztam a Népi Művészeti Iskolába, amely már formális 3 éves képzést nyújtott, diplomával. Váradon ez egy nagyon komoly intézmény volt. A zenei osztályokat (ének és különböző hangszerek) a filharmónia zenészei, az operettszínház énekesei tanították. Engem a gitárszakon a filharmónia első hegedűse, Bokor Barnabás tanított. A gyakorlati órák mellett külön voltak zeneelmélet-, zenetörténet-órák is, év végén mindenképp vizsgáztunk. És ezután jöttek a vizsgaelőadások, ahol tanárok és kollégák előtt kellett bemutatni a munkánk eredményét.

Zilahi Csaba: Szóval ott csak klasszikus gitárt tanítottak?

Józsa Erika: Igen, csak azt, nem volt semmiféle rockozás, csak klasszikus gitár. A hivatalos tananyag mellett azonban elkezdődött valami új. A tanáromnak nagyon megtetszett az, hogy

komponálgattam dalokat, és úgy gondolta, érdemes erre egy kis figyelmet fordítani. Segített őket meghangszerelni, mert akkorra megalakítottam az első zenekaromat. 1968 márciusában alakult a Phosphor nevű leányzenekar az akkori Alexandru Moghioros, ma Ady Endre nevét viselő iskolámban. Később kiderült, hogy nemcsak Romániában, de az egész Kárpátmedencében ez volt az első leányzenekar. Azt mondtuk, hogy beatzenekar vagyunk három gitár és dob felállásban, mint a The Beatles.¹ De a dobos tulajdonképpen csak csörgőn játszott, mert nem volt igazi dobfelszerelésünk, és elektromos gitárjaink sem voltak. Nem tudtuk, hogy a műfajt, amit játszunk, később valamikor folknak fogják elnevezni. Saját szerzeményeinket játszottuk, tehát saját zenét, saját szöveggel. Ebben az értelemben úttörői voltunk a romániai magyar könnyűzenének.

Zilahi Csaba: Milyen hatások értek benneteket, milyen dalok ihlettek arra, ami tulajdonképp nem is beat volt, hanem folk?

Józsa Erika: The Beatles, Adamo,² Bob Dylan,³ Celentano⁴... Mi nemzetközi skálán hallgattuk a zenét, ez volt a természetes. Egészen megdöbbentem, amikor Ausztráliában kiderült, hogy a világ zenei terméséből kizárólag az angol nyelvű repertoárt ismerik. Számukra az olasz, a francia vagy bármilyen más nyelvű kultúra nem létezik. Ugye Nagyváradon mi fogtuk a Luxemburgi Rádiót és az ehhez hasonlókat, amikből ömlött minden nyelven a zene. Később aztán, amikor már tévénk is volt, a Magyar Televízió adásában a határmenti Nagyváradon láthattuk a San Remó-i fesztivált.⁵ Tehát az olasz könnyűzene, a francia, a német és persze a The Beatles meg a The Rolling Stones⁶ nagy hatással volt mindenkire. Ránk nagyobb hatással a The Beatles volt, gondolom a Metropolra⁷ inkább a The Rolling Stones. Magyarországon akkor beindult a táncdalfesztivál-sorozat, és akkor jött a magyarok oldaláról is az ő könnyűzenéjük, ennek az áramlatnak a magyar megfelelője.

A határ innenső oldalán a zenekarok villámgyorsan átvették a slágereket. Külön technikája volt annak, hogy egyszeri elhangzásra kiírjuk a szöveget, az akkordokat. Versengtek a zenekarok, hogy ki tudja elsőnek előadni a legújabb slágeret. Mindez befolyással volt arra, amit játszottunk. Volt olyan, hogy turnéztunk a leányegyüttessel, és akkor az előző estén elhangzott egy új dal, amit másnap mi már énekeltünk. Adás közben kiírtuk a szöveget, úgy, hogy beosztottuk, ki melyik sorára koncentrál. A dallamot, akkordokat hallás után... Nyilván amikor turnéztunk, a közönségnek kellett olyasmit is játszani, amit ismernek, és a saját dalainkat váltogattuk ezekkel a slágerekkel. Énekeltem még Adamo *Tombe la Neige* című slágerét, műsoron volt *A Felkelő nap háza*,⁸ a *Zorba*,⁹ *Beng beng*,¹⁰ *Lady Madonna*,¹¹ közbe-közbe pedig beszúrtuk a mi dalainkat mint teljesen új valamit, és a közönség elfogadta, nem volt vele semmi gond. A *Phosphor együttes számai* címet viselő fekete fedeles füzet máig megvan. Több mint tíz saját szerzeményt és vagy 25 világslágeret tartalmaz.

Zilahi Csaba: Szóval elmosódtak a műfaji határok, énekeltetek táncdalokat és beatet is...

Józsa Erika: Sőt, volt klasszikus feldolgozásunk is, mint a Bach¹² *Ariosója*, amit a zenetanárunk, Bokor Barnabás segített meghangszerelni, énekhangokra felbontani. Mi négy hangra

¹ The Beatles (1960–1970) angol beatzenekar, a popzene legnagyobb hatású együttese.

² Salvatore Adamo (1943–) olasz származású, francia nyelvű világhírű belga énekes.

³ Bob Dylan, született: Robert Allen Zimmerman (1941–) Oscar-, Golden Globe-, irodalmi Nobel-, tizenháromszoros Grammy-díjas amerikai énekes, dalszerző, zenész, költő.

⁴ Adriano Celentano (1938–) olasz énekes, színész.

⁵ San Remó-i fesztivál: Olaszország leghíresebb fesztiválja, a liguriai Sanremóban rendezik meg évente, februárban.

⁶ The Rolling Stones: (1962–) Az 1960-as évek brit blues hullámának vezető zenekara, a mai napig aktív.

⁷ Metropol: (1968–) a legismertebb erdélyi magyar rockzenekar, a 70-es években úttörő szerepe volt, ma is aktív.

⁸ Felkelő nap háza: közismert amerikai népdal, rengetegen feldolgozták, a The Animals előadásában a legismertebb.

⁹ Zorba: az 1964-ben bemutatott *Zorba, a görög* c. görög–brit–amerikai filmdráma slágere.

¹⁰ Bang Bang (My Baby Shot Me Down) szerzője Sonny Bono, aki felesége, Cher számára írta 1966-ban.

¹¹ Lady Madonna: a The Beatles slágere, 1968-ban írta a Lennon–McCartney szerzőpáros.

¹² Johann Sebastian Bach: (1685–1750) barokk kori német zeneszerző, orgonista, hegedűművész, a zeneművészet kiemelkedő egyénisége, a protestáns egyházi zene jeles képviselője.

vokált énekeltünk, ez is újdonság volt a szokásos szólóénekes plusz kísérezenekar felállás mellett. A lányokat mind beíratam a Népi Művészeti Iskolába, így mind a négyen jártunk ezekre az órákra, ahol nagyon komoly zenei képzés folyt. Sokan mondták, hogy felért a zene-középiskolák szintjével. Szóval ezt a Bach *Ariosót* énekeltük olyan falusi közönségnek, amely életében nem hallott sem beatet, sem Bachot. És elfogadták, minden ment, ami új volt és amiről érezték, hogy személyes és szívből jön.

Zilahi Csaba: Nagy dolog, hogy turnét említesz, hiszen annak idején, ha egy középiskolában megalakult egy zenekar, akkor az fellépett a díszteremben, legfeljebb átment még a szomszéd iskolába. Hogy folytak le ezek a turnék?

Józsa Erika: Arra már nem emlékszem, hogy ki szervezte őket. Elmentünk például Váradról Feketeerdőre, ahol egy üvegyár volt, egy kis település a hegy tetején. Ott a kultúrházban tartottunk koncertet a Glóbuszal, amely ugyancsak a mi iskolánknak volt a Metropol előtti zenekara, és hazainduláskor ott felejtettek bennünket. Csak másnap jött értünk a busz, ott aludtunk a kultúrház színpadán. Meghívtak bennünket, és az iskola elengedett. Többnyire ez történhetett. Aztán meg megnyertünk egy csomó, iskolák közötti, városok közötti, megyék közötti versenyt. Miután megnyertük a megyei fázisokat, így jutottunk el egy országos szintű versenyre Aradra, amit aztán összekötöttek más előadásokkal. Szóval turnéztunk egy kicsit, nem sokat és nem túl messze, de azért voltak kiruccanások.

Zilahi Csaba: A fiúzenekaroknál általában az volt, hogy a középiskola után elvitték őket katonának, és emiatt sok zenekar feloszlott. A Phosphor esetében mi vezetett a feloszláshoz?

Józsa Erika: Az, hogy különböző városokba mentünk egyetemre. Az első felállásban voltam én, volt Dénes Éva, Szilágyi Júlia és Papp Margit, aki csörgődobon játszott. Ő volt a ritmusszekció, de egy évvel fiatalabb volt, mint mi, nagy problémák voltak a jegyeivel, és emiatt a szülei nem engedték tovább velünk zenélni. Helyébe Schubert Elvirát kértem meg, aki most már negyven éve Virányi Attila¹³ felesége. Akkor még nem lehetett látni, hogy ebből a kapcsolatból mi lesz. Szóval Elvira volt a dobosunk, és járt rendszeren a dobszekcióra a művészeti iskolába, és püfölte is rendszeren a dobokat. Egy adott pillanatban a Metropollal is fellépett egy előadáson, nevtük is, hogy egyszer ő is volt a Metropol dobosa. Igaz, egy nyári tábor erejéig én is voltam dobos, no nem a Metropolnál, csak a tánczenekarrá előléptetett Phosphornál. Jutalmul az elnyert díjainkért elküldtek bennünket a mennyházi KISZ-táborba tábori zenekarnak. Minden áldott este tánc volt műsoron, a mi zenékre pedig dob nélkül nem lehetett táncolni. Ráadásul éppen elvesztettük Margitot, hárman maradtunk. Nyilvánvaló volt, hogy kell egy dobos. Negyedik „lánynak” meghívtam egy másik zenekarból egy srácot, aki engem is megtanított annyira dobolni, hogy felváltva gitározzunk és doboljunk.

Elektromos hangszereink soha nem voltak. Azért mikor felhívtak minket egy bukaresti stúdiófelvételre, mi örültek azt mondtuk, hogy szeretnénk elektromos hangszereken játszani. Pedig addig csak a saját gitárjainkon játszottunk. Nem tudtuk, hogy mekkora a különbség. Behozták a rádió stúdiójába egy helybeli zenekar felszerelését. „Hát akkor játszatok, lányok!” – mondták. Jézusom, mekkora zűrzavar lett belőle. Semmit nem tudtunk játszani, a szólógitár, amit a nyakamba akasztottak, kezelhetetlen volt számomra, a basszusgitáros nem érte el a nyakát a gitárnak, Elvira ennyi dobot életében nem látott, úgyhogy kiderült, totál alkalmatlanok vagyunk erre az elektromos műfajra. Szégyenkezve elővettük a dobozgitárjainkat, és azokkal vettük fel. Az a felvétel viszont nem tudom hova lett, sokáig kerestem, de nem került elő. Ez volt az első hivatalos stúdiófelvétele ennek

¹³ Virányi Attila (Nagyvárad, 1951–) a Nagyváradon, 1968-ban alakult Metropol Group alapítója és mindmáig vezetője, basszusgitáros. Hangmérnök 1973–1981 a Román Televíziónál, 1981–1983 az ORI-Interkoncertnél, 1984–2018 a freiburgi zeneakadémián (Freiburger Hochschule für Musik).

a leányzenekarnak. Előtte ugyan volt már egy felvételünk, de nem stúdióban. Magnóra vette fel Váradon az egyik koncertünkön a Kolozsvári Rádió riportere, Muzsnay Magda.

Zilahi Csaba: És ekkor még mindig középiskolások voltatok?

Józsa Erika: Igen, tizenegy-tizenkettedikesek. A 11. utáni vakációban volt az első tévés szereplésünk, élő adásban! Egy városok közötti vetélkedő fináléjában városaik képviselőiben egy-egy zenekart, énekest mutattak be. Ezek Várad képviselőiben mi voltunk 1969 augusztusában, az *Inima (A szív)* című szerzeménnyel, persze románul.

Zilahi Csaba: Mi történt veled az érettségi után?

Józsa Erika: Bukarestbe mentem felvételizni, Elvira Kolozsvárra, a másik két lány pedig Váradon maradt. Úgyhogy szétszakadt a társaság, de aztán pár év múlva Elvirával találkoztunk Bukarestben, végül is közösen vettünk meg egy lakást, amiben hét évig laktunk együtt. De akkor már nem zenéltünk együtt. Addigra én a Karcsival¹⁴ megalakítottam a Concorde duót, ami számomra egy újabb kezdet volt.

Zilahi Csaba: Tehát ez már a következő fejezet a zenei karrieredben. Erről meséld, hogyan ismerkedtetek meg Karcsival, hogyan kerültetek egy hullámhosszra?

Józsa Erika: Őt már korábbról ismertem, mert udvarolt az egyik lánynak a zenekarból. Nyilván szimpatizáltak egymást, de az érettségi után találtuk ezt ki, hogy mi lenne, ha ketten alakítanánk egy együttest. Nekem nagyon tetszett, ahogy a csellón játszott, bár a csellónak semmi köze nem volt a beatzenéhez. Most hogy lehet ezt összehozni a gitárral meg a szájharmonikával, amikkel én foglalkoztam? Gondoltuk, megpróbáljuk, lássuk mi lesz belőle. Eljátszottam egy szerzeményemet, ő meg elkezdte kíséreni. Kiderült, hogy egészen jól szól! Mondtam, hogy ez nem rossz, de a ritmikusabb számokhoz basszus kellene, pengetve, nem vonóval. Ha basszus, akkor legyen nagybögő! Szereztünk kölcsön egy nagybögőt, és elkezdett rajta játszani. Egészen sajátos stílust alakított ki, később a bögösök csak nézték, hogy milyen furán játszik. Persze csellósan játszott a nagybögőn, mert magától tanulta, hát úgy kezelte, mint egy túlméretezett csellót, nem úgy, mint akit kezdettől fogva bögözni tanítottak. Úgyhogy gitár, szájharmonika, cselló és nagybögő, ez volt számunkra az alapindulás. Hát ilyent sem látott addig senki, szóval nem is tudom, honnan szedték össze ezt a kombinációt. Nem volt ez tudatos, nem akartunk valami újat kitalálni. Egyszerűen ez volt kéznél. Ami a repertoárt illeti, az én dalaim mellett egy új irányzattal gazdagodott. Karcsi, aki zenész családban nőtt fel, ugyanis az édesanyja zongoratanárnő volt, nagyon nagy népdalkedvelő volt. Mondta, hogy tegyük be népies dalokat is. Elkezdtük énekelni a *Hej pávát* meg a *Szól a kakas márt* beates interpretálásban. Aztán azon kaptuk magunkat, hogy ezek a népies elemek a többi újabb szerzeményeinkbe is átlopakodtak. Tehát kezdett bevonulni a beat és a klasszikus zene keverékébe a népzene. Ez volt a harmadik eleme a kepletnek, így alakult ki a stílusunk.

Zilahi Csaba: Te a művészeti népiskolában tanultál, de Karcsinak milyen zenei képzettsége volt?

Józsa Erika: Amikor összejöttünk, Karcsi csellózott és zongorázott. Aztán elvégezte a konzervatóriumot. Kettőnk döntése volt, hogy ő lesz a diplomás zenész. Különbösen is, eleve zenésznek

¹⁴ Horváth Károly (Nagyvárad, 1950. október 26. – Budapest, 2015. november 4.) előadóművész, zeneszerző. 1975-ben szerzett diplomát a bukaresti Ciprian Porumbescu Zeneművészeti Egyetemen. Concorde (Horváth Károly, Józsa Erika) és Táltos (Demian József, Gáspár Álmos, Horváth Károly, Józsa Erika, Nemes György) néven alapítója Erdély leghíresebb folkegyütteseinek, alapítója a Tinódi régizene-együttesnek. 1975–1987 között a sepsiszentgyörgyi színház zenésze, számos színpadi zenét írt. 1987-ben áttelepült Magyarországra. 2000-től a veszprémi Petőfi Színház, majd a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház zenei vezetője. 2005–2011 között a zalaegerszegi Griff bábszínház igazgatója. 2013-tól a székesfehérvári Királyi szertartásjátékok zeneszerzője, zenei vezetője. Több mint 250 színpadi kísérőzene szerzője.

készült, már kisgyerekként bele programozódott, hogy ő karmester lesz. Én viszont már az első fellépésem után, tizenhét évesen azt mondtam egy interjúban, hogy nem akarom, hogy a zene legyen a kenyérkeresetem. Szeretném, hogy megmaradjon annak, ami széppé teszi az életet. Az interjú címe az volt, hogy *Aki nem akar utánozni*. Nem ebből akartam megélni, nem akartam, hogy muszájból kelljen nekem zenét komponálni, ez maradjon a hab a tortán. Elmondhatom, hogy a mai napig soha nem kellett a zenéből megélnem, és hál' Istennek, hogy nem, mert mindig kedvből és ihletből születtek, amik születtek és soha nem muszájból. Olyan helyzet azonban volt pályám során, hogy kényszerből, parancsra énekeltem. Erről majd később...

Én a televíziós állásomhoz szükséges újságírói egyetemet végeztem el. Duónkat, majd a zenekart én menedzseltem, szerveztem a koncerteket, stúdiófelvételeket. Mikor egy-egy dalt megírtam, lejátszottam Karcsinak, ő hozzátette az ő szólamait, összeraktuk, kidolgoztuk, addig változtatgattunk, míg meg nem voltunk elégedve az eredménnyel. Így alakultak ki a dalaink. Eleinte főleg én komponáltam, de lassan Karcsi is felbátorodott. Sőt, mikor a konzervatórium után a Sepsiszentgyörgyi Színházhoz került, hivatásból komponált színházi zenéket. Végül már a műsorunk fele az ő szerzeményeiből állt. Kezdetől eldöntöttük, hogy nem számít, melyik dal kitől származott, együtt dolgoztuk ki őket, közösen írjuk alá. Zene Józsa Erika–Horváth Károly, szöveg Józsa Erika (vagy akinek a verse volt). A dalaink mindig így jelentek meg.

Zilahi Csaba: Említetted, hogy már a Phosphorral is voltak saját dalaitok, amiket javarészt te írtál. Miről szóltak ezek a dalok?

Józsa Erika: Bár a Phosphortól egyetlen felvétel sem maradt, a dalokból párat meg lehet hallgatni, mert aztán Karcsival is játszottuk őket. A legrégebbi, ami megvan, a *Búcsú* című dal, búcsú a gyermekkortól. Egy szájharmonikás kis dalocska, ami arról szól, hogy egy serdülő leányka elbúcsúzik a gyermekkorától, a babáitól és minden egyébtől. Azt mondja, hogy új fordulat következik az életben, de sajnálom mindezt hátrahagyni. Tehát én mindig a saját életem érzéseimet írtam meg, és ezek valahogy általánosítottak, abból a szempontból, hogy mások is ugyanazt érezhették ugyanabban a korban és helyzetben. Épp Boros Zoli¹⁵ fogalmazott így a vásárhelyi Nagy találkozáson¹⁶ a közönség előtt a Jazz & Blues Clubban, hogy én a saját érzéseim mellett egy közösségi érzést is belefoglaltam a szövegeimbe. Nem volt tudatos, de így sikerült, és ez a mai napig is így van. A későbbi, Ausztráliában született dalaimban is valahogy eltaláltam azt a hullámhosszt, amit mindenki a magáénak érez.

Zilahi Csaba: Az első kézzelfogható alkotás, ami a dalaitokat őrzi, az egy kislemez, amelyen a Concorde duó két dala hallható. Ez hogy született meg?

Józsa Erika: Úgy, hogy közölték velünk, hogy bekerült az Electrecord kiadó éves tervébe. Feltételezem, hogy a tévétől jött a javaslat, mert minden a Magyar Adástól indult ki. Csodák csodája odafent eldöntötték, hogy akkor legyen ez a kislemez. Elcsodálkoztunk, hogy a lemezkiadónál mindössze pár órányi stúdióidőt szántak ránk. A tévé zenei stúdiójában elkényeztettek bennünket. Külön vettük fel a hangszereket, s utána erre a „negatívra”, hangszeres alapra ráénekeltek az énekhangokat. Lehetőség volt javítani, újravenni, ha valami nem sikerült. Ily módon a gyengécske együttesekből is profi felvételt lehetett kihozni. A lemezkiadó stúdiójában körberaktak bennünket mikrofonokkal, és egyből kellett a dalokat lejátszani, éneket, hangszerrel egyszerre. Beállítottak minket, mondták, hogy vigyázzunk, mert recseg a padló, ne mozogjunk. Olyan volt, mint egy koncertfelvétel. Négy dal van a lemezen, amelyek tükrözik a kezdeti útkeresést. A *Szól a kakas már*

¹⁵ Boros Zoltán: (Gyanta, 1939. július 29.–) filmrendező, zeneszerző, televíziós szerkesztő. 1969–1971 között a Nagyváradi Állami Színház karmestere. 1971–1985 között az országos magyar nyelvű tévéműsor zenei szerkesztője, majd 1990–2002 között főszerkesztője. Zenei szerkesztőként az erdélyi magyar könnyűzene legfőbb támogatója, népszerűsítője.

¹⁶ Nagy találkozás: ezzel a címmel ünnepelte fennállásának 45. évfordulóját Marosvásárhelyen a Román Televízió magyar adása 2014-ben.

önmagáért beszél. A *Virágom virágom* a virágénekek hangulatát hozza. Babrik József¹⁷ szerzeménye, ő is furulyázik benne. Jóskát harmadiknak hívtuk meg, szerettük volna, ha csatlakozik hozzánk. Ő különben régizenét játszott, középkori zenét, középkori hangszerekkel, lanttal, blockflötével. Tetszett neki a gondolat, hozott is magával két dalt, hogy csináljuk meg együtt. A *Virágom virágom* azonnal sláger lett, a közönség kedvence volt, amit velünk együtt énekeltek. A másik dal, amit hozott, zeneileg megvolt, de szöveg kellett hozzá. Megírtam hát a *Mezítlábas leánykérőt*, ami a *Kettőspont* nagylemezünkre került fel.

Babrik Jóska három együttesben játszott egyszerre, rajtunk kívül az általa létrehozott Camerata Transylvanica régizene-együttesben és a Búgócsiga folkegyüttesben. Ebben a hármas felállásban turnéztuk körbe a Székelyföldet 1974 augusztusában. A turné után pár nappal meghalt. Tudtuk, hogy szívbeteg, de hirtelen távozása hatalmas sokkot okozott. Évekig gyászszalag lengett a hangszereink nyakán. Dalait továbbvittük mi is, a Búgócsiga is és sokan mások. Ma már a saját életüket élik.

No de visszatérve a Concorde kislemezére: a harmadik és negyedik dal az útkeresés példája. Próbáltunk továbblépni a virágének-hangulatból, valami keményebb hangzást, mondanivalót kerestünk. A *Hűtlen dal* egy ilyen próbálkozás, A *vándor* pedig polbeat a javából. Érdekes, ahogy elkapták ezt a lemezt az üzletekből. Tudtunk nélkül készült egy újranyomás is, egy sepsiszentgyörgyi üzletben bukkantam rá teljesen véletlenül, mert nem a saját borítójában, hanem semleges, név nélküli tasakban árulták. Ennek a lemeznek különben nem volt semmi előzménye, legfennebb annyi, hogy sikerünk volt Székelyudvarhelyen, ahol 1971-ben megnyertük a Siculus fesztivál¹⁸ beatkategóriájú nagydíját. Akkor még nem volt neve ennek a műfajnak. 1972-ben már volt, akkor a folk kategória nagydíját nyertük el.

Zilahi Csaba: Mi volt az a fordulópont, amikor Erdély-szerte ismertté váltatok?

Józsa Erika: Hát a televízió nyilván, de ez szinte egy időben történt a Siculusszal. Akkor jutottunk el először a nagyközönséghez. Hihetetlenül népszerűvé tett mindenkit, aki a tévében megjelent, mert addig mindenki csak helyben volt ismert, saját városában és körzetében. Az emberek nem utaztak annyit, mint most. Tehát a váradi vagy temesvári nem ment el Gyergyóba csak hogy kiruccanjon. Nem tudtunk egymásról, korábban még nem volt tévé, hogy összekösse az embereket. Volt rádió, a kolozsvári meg a marosvásárhelyi, de azok inkább csak a körzetükkel foglalkoztak. A tévé magyar adása volt az, amikor már országszerte lehetett egymást látni és hallani. Számomra sorsdöntőnek bizonyult az a tévéközvetítés, ugyanis amikor eljutott Bukarestbe, a főszerkesztő, Bodor Pál¹⁹ rögtön mondta, hogy „na, azt a lányt hozzátok fel nekem bemondónőnek”. Tehát az én pályámat ebből a szempontból meghatározta a Siculus, mert így kerültem televízióhoz.

Zilahi Csaba: Hogy kerültetek ki a Siculusra?

Józsa Erika: Az elsőről nem is tudtunk, de a másodiknak megjelent a hirdetése, és én kitöltöttem és beküldtem. Karcsi épp Magyarországon volt, mütötték a fülét, és megírtam neki, hogy jelentkeztem egy fesztiválra. Mondtam, hogy a *Pillangó* című dallal, ami a szabadságvágyról szól. A pillangóról, ami madárnak képzelet magát, és el akar repülni a madarakkal, de a földre hull. Beküldtem a dalt, aztán egyszer csak augusztus táján csöngetnek az ajtónkon. Két úriember volt, akik mondták,

¹⁷ Babrik József (Marosvásárhely, 1949-1974) lantművész, fuvolista, énekes, a Búgócsiga zenekar tagja volt. Megjelent egy lemeze *Ej, haj, gyöngyvirág* címmel.

¹⁸ Siculus Fesztivál: az első erdélyi táncdalfesztivál és tehetségkutató. 1970–73 között szervezték meg Székelyudvarhelyen, majd 1990-ban és 2018-tól évente. 2022-ben volt a tizedik kiadása.

¹⁹ Bodor Pál: (Budapest, 1930. július 28. – 2017. március 12.) szerkesztő, költő, közíró, műfordító. 1970-től 1979-ig a Román Rádió és Televízió nemzetiségi műsorainak főszerkesztője volt. Az ő nevéhez fűződik a Román Televízió magyar adásának és későbbi munkatársi gárdájának kialakítása. 1983-ban Budapestre költözött, ahol 1984-től a Magyar Nemzet, 1991-től a Népszabadság szerkesztője lett.

hogy a Siculus fesztiváltól vannak. Csiszár Antal²⁰ és Kisfalussy Bálint²¹ volt ott, és mondták, hogy alá kell írni egy szerződést. Húha, mondtam, ilyen sem volt még...

Zilahi Csaba: Hány éves voltál?

Józsa Erika: Tizenkilenc, az érettségi után volt. Hát lássuk mik a feltételek? Nem sok volt, csak annyi, hogy el kell jutni Székelyudvarhelyre, ahol majd adnak nekünk szállást, étkezést. Fellépési díjról nyilván szó nem volt. Ki kellett válasszunk négy dalt azok közül, amiket elfogadtak a benevező zeneszerzőktől. Ezeknek a kottája és szövege benne volt egy albumban, egy kötetben. Nyilván választhatjuk a sajátunkat, de ha nincs belőle négy, akkor egészítsük ki. Kiválasztottuk a két saját dalunkat, a *Pillangót* meg a *Búcsút*, valamint Boros Zoltán dalát, amit Szabó Lőrincz *Szél hozott, szél visz el* című versére írt, és egy nagybányai fiúnak, Birta Csabának *A juhász keserve* című dalát. Nyilván mind a négy dal a mi hangszerelésünkben és hangzásunkban szólt. Nagyon nagy döbbenet volt a nézőtérén, nagyon meglepett mindenkit. Először is azt hitték, hogy a Concorde az egy zenekar, tehát ki fog oda állni egy tíztagú zenekar és egy szólista, aztán amikor felment a függöny, csak két csóró állt ott a hangszereivel a színpad közepén. Mi meg megfulladtunk a nevetéstől, mert úgy jelentettek be, hogy a Concordia, ami Váradon egy temetkezési vállalat volt. Lejátszottuk a dalokat, és óriási, mondhatni váratlan siker volt. Eléggé csendes, melodikus zene volt ahhoz, hogy ne borzolja az idegeket mondjuk úgy, mint a Metropol, akik berobbantak a színpadra. Szerintem ez volt az egyik oka annak, hogy abban a fázisban még nem értékelték úgy a fiúkat, de nem is voltak annyira jók, hogy őszinték legyünk. A rocknak akkor még nem volt igazán helye egy ilyen keverékben, amely éppen csak hogy megtörte ennek a hagyományos régi nyálas-nyúlós könnyűzenének a területét, és belopta ezt a kicsit mondanivalósabb, kicsit minőségibb zenét, amit mi próbáltunk akkor csinálni.

Zilahi Csaba: Voltak-e műfaji ellentétek, hogy éreztétek magatokat etno-beat zenekarként – mert akkor még nem neveztétek folkzenekarnak – a táncdalénekesek között?

Józsa Erika: Tulajdonképpen ezen a fesztiválon találkoztunk először az elválasztással. Addig soha nem volt ilyen helyzet, hogy a műfajokat el kelljen különíteni egymástól. Itt eleve el volt különítve, mert úgy kellett jelentkezni, hogy valahova besorolod magad. Vagy zenekar voltál, vagy szólista, jazz vagy beat, vagy kommersz, akkor így hívták a könnyűzenét. Mindenki tudta, hogy van egy régi lejárt zenei műfaj, amit az utóbbi harminc évben egyfolytában hallgattunk, és ideje lenne valami mást, valami újabban játszani. Mindenki igyekezett valami újabbat, frissebbet behozni, mint amit mi kaptunk, örököltünk az előző nemzedékektől.

Zilahi Csaba: Hogy lett Concorde a neve a duónak?

Józsa Erika: Muszáj volt nevet adni mert a saját nevünkön nem jelentkezhattunk be, és én akkor már a repülőkhöz bele voltam zöldülve, repülőmérnökre jelentkeztem, és a Concorde akkor nagy szenzáció volt. Meg hát a „concordance” összetartozást, együttléteket jelent, és mi ezt akartuk ezzel kifejezni, hogy a mi kettősünk egy csomag, összetartozunk, egy kétszemélyes csapat vagyunk.

Zilahi Csaba: Hogyan viszonyult hozzátok a kritika?

Józsa Erika: Reagált minden mozdulatunkra. Elemeztek, értelmeztek, véleményt nyilvánítottak. De a kritikát is szeretettel írták. Ami kisugárzik mindegyik írásból, az a szeretet. Egyszerűen Erika és Karcsi voltunk, elsősorban a váradi, de néhány központi lapban is. Az Ifjúmunkás országos hetilap tízrészes sorozatot publikált rólunk Concorde sztori címen.

²⁰ Csiszár Antal: a székelyudvarhelyi Művelődési Ház igazgatója volt a hetvenes években.

²¹ Kisfalussy Bálint: (Ipp, 1939. október 16. – Budapest, 2015. november 23.) romániai magyar színész, a Szatmárnémeti Északi Színház örökös tagja, zeneszerző, dalszerző, slágerénekes.

Zilahi Csaba: Megnyertétek a Siculust, felkérték, hogy vegyetek fel négy dalt kislemezre, hogy léptetek tovább?

Józsa Erika: Karcsi konzervatóriumba járt Bukarestben és én akkor már a televíziónál dolgoztam. Azt találtuk ki, hogy mivel nem igazán érezzük jól magunkat közönség nélkül a stúdióban, összehívunk vagy harminc havert, akiket körbe ültetünk. Elmondtam ezt a javaslatot Boros Zolinak, aki elfogadta, és Bodor Pálnak is tetszett ez a dolog, úgyhogy húsz-harminc ember ült körülöttünk végig hallgatva az előadásunkat. Köztük volt Selmeczi Gyuri,²² akiből később nagy sztár lett Magyarországon, akkor egyetemista volt Bukarestben, és hát írt egy cikket *Hej páva beatben* címmel erről a stúdió-előadásról. Nagyon jó hangulata volt a közönség miatt, mert volt kivel kommunikáljunk. Ezután megengedték nekem is, hogy foglalkozzak zenei műsorokkal. Boros Zoli területe volt, de beengedtek a kiskapun, az én műfajomhoz közel álló területeken adtak nekem is teret, javasolhattam műsorokat, és akkor javasoltam egyilyent, hogy *Tambur-tambur-andandóri...* A Camerata Transylvanica régizene-együttes vagy a Búgócsiga, mert ugyanazok a személyek voltak a két együttesben, és mi Karcsival készítettünk egy stúdióműsort, amelyben beszélgettünk, mindenki a maga zenéjéről és egyebekről. Ez egy nagyon sikeres műsor lett, és az egyetlen, amelyben a Camerata Transylvanica tagjaként Babrik József²³ is megjelenik, mert ugye szegény pár hónap múlva meghalt. Ez a műsor szerencsére a mai napig meg van. Nagyon sok filmet elégettek... A műsor első dalát erre a célra írtam, ott hangzik el először és utoljára, többet nem játszottuk koncerten, csak ott abban a szituációban. *Játék az egész*, ez volt a címe. Folytattam még néhány ilyen kisebb műsorral, de végül is átálltam a riporteredés falujáró, országjáró műfajára. Volt már három zenei szerkesztője az adásnak, és engem különben is letoltak a gyimesi műsorért, mert belekontárkodtam a folklórba. A táncházat akkor még nem ismerték itt nálunk, Magyarországon már egy-két éve ment. Úgy gondoltam, valahogy rá kellene irányítani a fiatalság figyelmét a népzeneire, felgyorsítani a folyamatot, ami majd az erdélyi táncházak kialakulásához vezet. Ha egy népszerű folk-beat együttestől hallják, talán felfigyelnek rá. A műsor azonban felkavarta a szerkesztőségben a kedélyeket, és az, hogy egy városi fiatal kezébe vesz egy népi hangszert és népzenet játszik a saját maga stílusában, az szentségtörés volt, hát azt nem lehetett elfogadni. Pedig hát ebből alakult ki a mi stílusunk, és egész jó lett.

Zilahi Csaba: A te életedet nagymértékben meghatározta az, hogy Nagyváradról Bukarestbe kerültél. A két város két külön világ. Mielőtt Bukarestbe kerültél volna, Váradon milyen volt a könnyűzenei színtér?

Józsa Erika: Rettentő nagy élet volt, rengeteg zenekar volt Váradon. Nem is tudom, honnan kerültek elő annyian, legalább tíz-tizenöt beatzenekar volt, nagyon jó zenészekkel. Én énekeltem is néhányval a klubokban, meg lakodalomban is játszottunk egyszer, bár ezt a lakodalmi repertoárt nem ismertem. Énekeltük a kor divatos dalait. Mindenütt élő zene volt a vendéglőktől a klubokig. Csütörtökön volt a „*Joia tineretului*”, a *Fiatalok csütörtöke*. Zenekarok léptek fel egymás után.

Zilahi Csaba: Mi lehetett az oka ennek a pezsgő beatzenei életnek Váradon?

Józsa Erika: Gondolom, hogy a szomszédságból jövő hatás. Nem tudom milyen volt beljebb az országban, a határtól távolabb, de nálunk mindenki hallgatta a magyar rádiót, és mondtuk, hogy „hát ezt én is el tudom játszani!” Ahogy megszülettek a határ túloldalán, itt a vendéglőkben már énekelték. Nyilván haladtak a korról, ahogy a műfajok fejlődtek, úgy a zenészek is.

²² Selmeczi György (Kolozsvár, 1952. március 8. –) Kossuth- és Erkel-díjas zeneszerző, zongoraművész, karmester, operarendező, érdemes művész, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Miskolci Területi Csoportjának tagja.

²³ Babrik József (1949–1974) lantművész, az erdélyi régi zene tekintélyes művelője és szakértője volt. Együttese a Camerata Transylvanica.

Zilahi Csaba: Váradon a magyar televízió adását ugyanúgy lehetett nézni, mint bárhol Magyarországon, de pár kilométerrel bennebb ez már hiányzott...

Józsa Erika: Igen, én erre később jöttem rá, amikor már a televíziónál voltam (Bukarestben). Akkor esett le a tantusz, hogy tulajdonképpen Kolozsváron túl (pontosabban már a Királyhágón túl – szerk. megj.) ők nem kapták meg ezt az ajándékot, amit mi. Nekik sokkal nehezebb volt felemelkedni arra a színvonalra, mert egyszerűen nem jutott el hozzájuk. Tehát ez egy késleltetett jelenség volt, ebből az okból kifolyólag. Az is, hogy mennyivel nehezebb volt megmaradni magyarnak túl ezen a határsávon, ahol nekünk készen, tálcán adták magyar oldalról a segítséget, anélkül, hogy ez tudatos lett volna bárkiben is. De magától értetődő volt, hogy van magyar rádió, magyar tévé.

Zilahi Csaba: Ehhez képest Bukarestben milyen volt a zenei színtér?

Józsa Erika: Ott nyilván a román zenekarok uralták a prérít, aztán nagy nehezen beverekedte magát közéjük a Metropol. De ha nem fordítottad le románra a dalaidat, és nem úgy énekeltél, akkor semmi esélyed sem volt. Nem is volt ez ellen semmi kifogásom, hiszen ha a román közönséget akarom megszólítani, akkor az ő nyelvén szólítom meg. Az angolt pedig angolul. Úgyhogy amit lehetett, azt én lefordítottam, és énekeltük a román előadásokon, koncerteken. Most találkoztam Mircea Floriannal²⁴ Bukarestben, a filmgálán, és kérdeztem tőle, hogy „gondtad volna, hogy negyven év múlva ilyen körülmények között találkozunk ismét, mikor átveszem a legjobb filmzene díját?” Mire azt válaszolta, hogy „Igen, gondoltam...” Szóval ők értékelték azt, amit mi csináltunk.

Zilahi Csaba: Románul is énekeltél?

Józsa Erika: Persze, amit lehetett. De később, amikor átvettük a csángó stílust, akkor csak magyarul énekeltünk. Van egy felvételünk a bukaresti Polivalens teremben, a nagy sportcsarnokban, ahol ezer főnyi színromán közönség előtt állunk ketten a színpad szélén, a többi része le van sötétítve, és egy szál gardonnal és hegedűvel játszunk a gyimesi népzene. Ennek az az érdekessége, hogy Karcsi nem tudott hegedülni. De mivel nem jött el a hegedűsünk, kénytelen volt. A frász állt belém, nem is mertem odanézni. De nem volt olyan rossz tulajdonképpen, végül is a hegedű csak a cselló kisebb változata, nem? Püffölöm a gardont, magyarul énekelünk, és egy adott pillanatban bekapcsolódik az egész közönség, és tapsolnak végig. Hát az hihetetlen volt! Szóval lefordítottam a dalokat, amivel volt, aki egyetértett és volt, akitől kritikát kaptunk, hogy hát miért kell nekünk ez... Nézd, hát az országban volt egy magyar közösségi hallgatóságunk, akikhez szólhattunk, de körülötte volt egy másik nagy tenger, amelyet szintén szerettünk volna megszólítani. Miért ne? Például meghívott bennünket a legnagyobb román rock banda, a Phoenix, hogy játszunk előtte egy olténiai turnén. Ez még a duó idején volt, azt az álmodozó csellós zenét kapta a közönség, amit kezdetben játszottunk. Az első koncerten attól féltem kifütyölnek bennünket, de váratlanul nagy tapsot kaptunk, színromán vidéken, ahonnan nézve Nagyvárad a vadnyugatnak számított. Hát ott egy kukkot nem tud senki magyarul, nyilván románul énekeltünk. A mondanivalónk nekik is szólt. Én így látom a dolgokat. Bekerültünk 1972 körül egy nagyon színvonalas, Cenaclu Flacara című koncertsorozatba, ahol pár folkénekes és együttes a kor neves színészeivel, íróival, költőivel osztotta meg a színpadot, meglehetősen merész mondanivalóval: új zene kell, új tartalommal, ami a mai fiatalságnak szól. Pár évig nagyon jól mentek ezek az előadások, amíg el nem fajult a dolog, és nem lett belőle egyfajta politikai manifesztum, ahol a rendszert magasztaló hazafias dalokat követeltek. Akkor azt mondtuk, köszönjük szépen, de ebben nem kívánunk részt venni.

Zilahi Csaba: Sok román folkzenész volt annak idején, és közülük jó páran udvari zenésszé váltak...

²⁴ Mircea Florian (Szatmárnémeti, 1949. december 5.–) román folkzenész, énekes, dalszerző.

Józsa Erika: Igen, persze. Nagyon sokan csinálták ezt, mert előnyeik származtak ebből. Csak egy gitár kellett, és valami hazafias szöveg. Az eredeti, első román folkosok, Mircea Florian,²⁵ Marcela Saftiu²⁶ és Doru Stănculescu,²⁷ kitartott a maga repertoárja mellett, nem álltak be a Ceaușescu dicsőítő kórusba. Ők voltak a román folkmozgalom elindítói, bár stílus szempontjából egyik sem hasonlított a másikra. Minket velük egyenrangúakként tartottak számon, mint az első négy folkegyüttest Romániában. Nem győzök csodálkozni azon, hogy a román közönség a mai napig emlékszik rám. Meglep, amikor egy társaságban valaki megszólít, hogy „hát én ismerlek téged, ott voltam azon a koncerten”. Számon tarják, és a YouTube-csatornáimra is sokan írnak románul.

Zilahi Csaba: Lehet, hogy ez a folkzene, amit Magyarországon inkább pol-beatnek neveznek, inkább a román könnyűzenei kultúrának vált a részévé, mintsem a magyarnak...

Józsa Erika: Igen, pontosan, a románoknál meghatározó műfaj lett belőle, de ebbe mi igazán nem illettünk bele, mert sem szövegileg, sem zeneileg nem azt a vonalat követtük, mint ők, az egy szál gitáros verséneklést. Odaadtak nekik valami verset akármilyen tartalommal, és akkor ők arra rákényszerítettek valami zenét. Volt egy ilyen fázis, de mi azért a sajátunkat énekeltük továbbra is mindenhol ugyanolyan igényességgel. Ilyen szempontból nem voltunk szerves része a román folknak.

Zilahi Csaba: Volt egy pont, amikor rádöbentetek, hogy a hatalom kihasznál benneteket?

Józsa Erika: Persze, propagandacélokra. Hamarabb rájöttünk, mint amikor a hazafias váltás bekövetkezett, de hiába mondtam, hogy nem akarok menni, muszáj volt. A szerkesztőségben bujkáltam, amikor kerestek telefonon, és a kollégáim letagadták, hogy ott vagyok. A főszerkesztő gyorsan elküldött terepre, hogy ne is legyek ott. Ezt lehetett csinálni egy darabig, de egy idő után rájöttek a stikára, és nagyon magasról ráparancsoltak, hogy márpedig engem azonnal küldjön turnéra, vegye úgy, mintha dolgoznék a szerkesztőségben, vagy terepen lennék. Ez volt a kihelyezésem a munkahelyemről. Nem lehetett kibújni alóla. Küldték a kocsit, felvett, irány a repülőtér. Úgyhogy nem volt apelláta. Volt, ahova egyedül mentem, mert másként Karcsinak a színházban, Szentgyörgyön leállították volna az előadásait, így inkább vállaltam egyedül. Szóval voltak azért kemény pillanatok, amikor parancsra énekeltem.

Zilahi Csaba: Erika, hogy került gardon a kezedbe? Mert ez a hangszer, azt hiszem, alapvetően meghatározta a hangzásvilágodat.

Józsa Erika: Úgy, hogy amikor elmentem az első gyimesi filmet elkészíteni, engem teljesen megdöbentett az a zenei világ, amit ott hallottam. Elmentem előbb egy kutató, felmérő körútra, és amikor hallottam, hogy milyen muzsikák vannak ott, eldöntöttem, hogy egy olyan műsort fogok összeállítani, ami felkelti a fiatalok érdeklődését. Itt ez a csoda, és nem tudnak róla. Rá kell vezetni őket. S ehhez van egy remek eszközem, a saját zenekarom. Először elhangzik az eredeti gyimesi népdal, aztán elhangzik egy klasszikus feldolgozás, amit Barabás Kásler Magda²⁸ elénekelt. Majd következik az eredeti hangszeres zene, majd utána mi, városi fiatalok átvesszük a hangszeres zenét, és beépítjük a mi dalainkba. Szerencsére ez a műsor meg van, a YouTube-on is látható. Ez a hangszer hihetetlen, olyan, mintha egyben rezonálnál vele, tehát nemcsak a hangszeren játszol, hanem valahogy saját magadon is. Az, hogy rajtad fekszik, és ütögeted, te leszel a dob, te leszel a ritmus. Engem nagyon megkapott ez a hangszer, nagyon megszerettem. Ott kaptam a Gyimesben egyett rögtön, ajándékba adták a filmezések után, és nagyon sokáig azon játszottam. Ebben a filmben jelent

²⁵ Mircea Florian román folkzenész, énekes, dalszerző.

²⁶ Marcela Saftiu a hatvanas évek végének első román folkénekesnője.

²⁷ Doru Stănculescu román folkzenész és műépítész.

²⁸ Barabás Kásler Magda (Déva, 1936. július 18. – Budapest, 2012. június 26.) énekművész, tanár. A kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémián végzett cselló-, majd énekművészsakon. 1960–1961-ben a kolozsvári filharmónia csellistája, 1961–1967 között zeneiskolai csellótanár Kolozsvárott, majd ugyanott 1995-ös nyugdíjazásáig énektanár a zenelíceumban. Koncerteken, rádió- és televízióműsorokban népdalokat, nótákat, klasszikus és egyházi dalokat énekelt.

meg először Zerkula János²⁹ és Regina³⁰, addig nem volt tévéfelvételük, ez volt a legelső. Évekkel később, mikor már lehetett külföldre utazni, ők lettek Magyarországon a táncházak legünnepeltebb vendégei. Most már mások is értékelik, mert meg lehet érteni, hogy mit akartam tulajdonképpen, de akkor nem értették vagy nem akarták érteni. Ezt a vonalat vitte tovább a *Kettőspont* lemez, benne van az, amit mi ott tanultunk.

Zilahi Csaba: Ezen a lemezen már nem Concorde néven játszottatok, hanem a saját nevetekkel. Hogy készült el, hogyan alakult ki a repertoárja?

Józsa Erika: A felvételeit 1977–78-ban készítettük, addigra már kifinomult, kialakult a stílusunk, és az, hogy miként került bele a lemezgyár tervébe, hogyan sikerült átvinni a cenzúrán, az egy külön fejezet. Lett volna okuk bőven, hogy leállítsák. Azt gondoltam, hogy a dalokkal egy emberéletet kövessük a születéstől a halálig, a bölcsődaltól a siratóig. Ez a gondolatmenete a lemeznek. Van egy invokáció, egy meghívás az elején: *Gyertek lányok legények*, hallgassuk ezt most végig, utána jön a *Bölcsődal*, majd legvégül a *Sirató*. És közben hát lakodalmas meg mindenféle, ami az életben történik. Nem akartuk csak úgy összedobálni a dalokat. A *Kettőspont* dal gondolata nem is tudom, honnan pattant ki, de számomra egy szimbóluma annak, hogy valaminek még nincs vége. Tehát nem pont. Valami véget ér, de valami kezdődik. Tehát a *Kettőspont*³¹ dal erről szól.

Amikor Sütő András³² ott járt Bukarestben, mert felvétele volt a tévében az egyik színdarabbal, eljátszottam neki. Ő volt az első, akinek ezt a dalt eljátszottam, és azt mondta: „féltem, hogy az lesz a vége, hogy »az élet«, de így jó, hogy »talán épp a lényeg«. Így tökéletes!” A lemezen vannak megzenésített versek is, mert bár igyekeztem a saját szövegeimet megírni, de volt, amikor az én mondanivalómat mások sokkal jobban megfogalmazták előttem. Minek írni valami rosszabbat, mint ami már ott van kéznél. Nem szándékosan kerestünk verseket, de amikor rábukkantunk valamire, ami talált és inspirált bennünket, akkor persze, hogy írtunk rá zenét, de azt is másképp, mint ahogy általában a megzenésített verseket szokták hallani az emberek. Mi a verseket ugyanúgy kezeltük, mint a saját szövegeinket. Ugyanolyan hozzáállással és hangszereléssel, mintha dalszöveg lenne és nem egy vers. Sokszor személyes kapcsolat fűzött bennünket a költőhöz. Vári Attila,³³ Farkas Árpád,³⁴ Tömöry Péter³⁵ jó barátunk volt. Farkas Árpád fel is lépett velünk egy műsorban a bukaresti Petőfi Házban. A dalok között a verseiből olvasott fel. Írt egy cikket is rólunk, a rangos Művelődés havilapban *Huszádik századi igriceknek* nevezett bennünket. Kányádi Sándornak³⁶ is volt alkalmunk személyesen eljátszani a *Lakodalmast*.

Zilahi Csaba: Zeneileg mi a különbség a Concorde hangzásvilága és a *Kettőspont* között?

Józsa Erika: Gyimes. A kettő között ott van Gyimes, a nagy találkozás a népzenevel. Előtte volt egy turnénk Magyarországon. A Tolcsvay együttes³⁷ boronálta valahogy össze. Nyilván magánszemélyként mentünk ki, mint turisták, és akkor Tolcsvayék körbe vittek minket néhány klubban és ez a hetvenes évek elején azért nagy szó volt. Akkor ott megismerkedtünk a Muzsikás

²⁹ Zerkula János (1927–2008) Párhuzamos Kultúráért díj kitüntetettje, A Népművészet Mestere díjas erdélyi, gyimesi magyar népzeneész, primás hegedűművész, Magyarországon 1989-től koncertezett.

³⁰ Zerkula Regina: sz. Fikó Regina (1922–2008), Zerkula János felesége

³¹ *Kettőspont*: „Egy hosszú mondat ösvényein / bandukol a vándor / Néha bőrig áztatja / egy rossz szó hozta zápor / De jó-szó napfény megszártja / Szép-szó szellő simogatja / kettőspont ha megállítja / megpihen egy pillanatra. / A kettőspontot úgy szeresd / Ő figyelmeztet téged / Valaminek még jönnie kell, / valami nem ért véget. / Valaminek még jönnie kell / Valami nem ért véget / Valami még hátra van / talán épp a lényeg.

³² Sütő András: (Pusztakamarás, 1927 – Budapest, 2006) Herder- és Kossuth-díjas erdélyi magyar író.

³³ Vári Attila: (1946–) József Attila-díjas erdélyi költő, próza- és esszéíró.

³⁴ Farkas Árpád: (1944–2021) Kossuth-díjas erdélyi író, költő, műfordító. A Magyar Művészeti Akadémia tagja (2005).

³⁵ Tömöry Péter: (1943–) költő, író, műfordító, rendező és dramaturg. A Magyar Írószövetség, a Magyar PEN-Club tagja.

³⁶ Kányádi Sándor (1929 –2018) a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas erdélyi költő, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

³⁷ Tolcsvay együttes (1967–1973) a hatvanas évek végének egyik legnépszerűbb magyar country-folk zenekara

együttessel,³⁸ az ő klubjukban is felléptünk, az egész társasággal megismerkedtünk, és nagyon jól esett az, ahogy fogadtak bennünket. Ahogy elfogadták ezt a műfajt, amit mi játszottunk. Akkor még nem volt meg ez a népzenei vonal. Meghallgattuk a táncmuzikát, ami kezdte beindítani a fantáziánkat. Sebőék klubjában is játszottunk, és Sebő Feri³⁹ zenéjére totál kiakadtam, amikor megjelent a kislemezük, a *Sej, elaludtam*. Ezek mind úgy gyűltek, gyűltek, aztán eljutottam a Gyimesbe, és bejött ez a gardonos vonal, ami aztán teljesen elirányított bennünket attól a csendes kis csellós zenéléstől egy sokkal keményebb irányba. Népi hangszereket használtunk tömegével, volt, hogy a színpadon tizenhat hangszer volt a hátunk mögött és csereberéltük őket. Aztán jöttek a többi zenésztársak, akik csatlakoztak hozzánk, mert ketten nem lehetett megcsinálni. Vagy gitároztam, vagy gardonoztam, a kettőt nem lehetett egyszerre. Karcsi sem csellózhatott és furulyázhatott egyszerre, tehát magától értetődő volt, hogy jött egy hegedűs. Először Dobránszky Sándor, egy szatmári srác volt a hegedűsünk, aki előzőleg a tragikusan korán elhunyt Babrik Jóskával zenélt. Pár évig trió formátumban játszottunk. Aztán megalakult a Táltos Rt., amelyben Márkus János és Kovács András volt a másik kettő. Mindenki a saját dalait hozta, és hozzáadtuk a többi hangszert, énekhangokat, ami kellett hozzá.

Zilahi Csaba: A rendszerváltás előtti időszakban egy kezemen megszámlálhatom, hogy hány erdélyi magyar rockzenekarnak jelent meg önálló lemeze, néhány népzenei lemez is megjelent, ti pedig valahol a kettő között voltatok.

Józsa Erika: Igen, műfajilag nehezen besorolható volt az, amit csináltunk, a mai napig is az. Magyarországon voltak hasonló együttesek, a Sebőék *József Attila*⁴⁰-lemeze volt például az egyik ihletforrásunk. Sebő Feri és Halmos Bélát⁴¹ is jól ismertük, koncerteztek Bukarestben, akkor még Sebestyén Márta⁴² is velük zenélt. A Kaláka⁴³ rendszeres vendégünk volt, őket többször is meghívták bukaresti fellépésre. Diabolikus módon magyarok lakta megyékbe vagy a Székelyföldre nem engedték be a magyarországi együtteseket, csak Bukarestbe. Persze a magyarok szépen felültek a vonatra és úgymint eljöttek a koncertekre... Így volt az Omega⁴⁴ és az LGT⁴⁵-koncertekkel is, a sportcsarnokban magyarul énekelt velük a közönség. Koncz Zsuzsát⁴⁶ Brassóig elengedték! Hát az egész Székelyföld ott volt a koncerten. Bizonyára hatással voltak ránk, ihlettek ezek a találkozások, nemcsak a zenészekkel, hanem a zenéjükkel. Felnéztünk rájuk és álmodoztunk.

Zilahi Csaba: De az, hogy nektek megjelent egy nagylemezetek a hetvenes években, óriási dolog volt...

Józsa Erika: És ilyen szövegekkel, mint Farkas Árpád verse, a *Nagydob*. „*Más verte mindig, sohasem én, / az osztagból a legnagyobb.*” Ami azzal végződik, hogy „*beérem én egy furulyával / s ő nem fog véle verebet!*” Tehát voltak elég kemény áthallások is ezekben a szövegekben...

Zilahi Csaba: Milyen volt a cenzúra, hogy kapta meg az engedélyt a lemez?

Józsa Erika: Tulajdonképpen mindenütt voltak csendes segítők. Ott is, ahol eldöntötték a lemezgyár tervét, abban a bizottságban is volt magyar, aki szép csendben támogatott bennünket. A

³⁸ Muzsikás együttes 1973 óta működő nemzetközi hírű, Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas magyar népzenei együttes.

³⁹ Sebő Ferenc a Nemzet Művésze, Kossuth-díjas énekes, gitáros, tekerőlantos, dalszerző, népzenekutató és építészmérnök, a táncmuzika egyik elindítója, a Sebő Együttes vezetője.

⁴⁰ József Attila (1905–1937) Baumgarten- és posztumusz Kossuth-díjas magyar költő, a magyar költészet egyik legkiemelkedőbb alakja.

⁴¹ Halmos Béla Széchenyi-díjas magyar népzeneész, népzenekutató, hegedűtanár. A magyarországi hangszeres népzenei és táncmuzika egyik elindítója, a Sebő Együttes egyik alapító tagja, 1990-től a Kalamajka zenekar primása.

⁴² Sebestyén Márta Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas magyar népdalénekes, előadóművész.

⁴³ Kaláka kétszeres Kossuth-díjas és Prima Primissima díjas magyar folkegyüttes.

⁴⁴ Omega Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas együttes, az egyik legnépszerűbb és leghosszabb életű magyar rockzenekar.

⁴⁵ LGT Locomotív GT a magyar rockzene egyik legnagyobb hatású együttese.

⁴⁶ Koncz Zsuzsa Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas magyar előadóművész, énekesnő.

fordításokat úgy csináltuk, hogy nem szó szerint, csak tartalmilag. Már tudtam, hogy mit hogyan írjak bele, és a román változat enyhébb volt sokkal, mint a magyar, anélkül, hogy hamisítás lett volna. Tehát egyrészt a szövegeket manipuláltuk egy kicsit, másrészt voltak beépített embereink. Úgy érte, hogy ők saját magukat építették be, nem mi béreltük fel őket. Szerettek bennünket és azért támogattak. Ugyanígy a cenzúra esetében is, amikor végighallgatták ezeket a dalokat, el kellett terelni a figyelmüket: amikor jött egy-egy kényesebb mozzanat, akkor valaki köhögött vagy felállt és kiment, elterelte a pillanatnyi figyelmet arról a szóról vagy passzusról, ami éppen bejött. Tehát ezek általában ilyen trükkök voltak. Szerintem ez a lemez viszonylag simán átment, a másikkal, a Táltossal már sokkal több bajunk volt. Szó szerint lefordítva azért nincsenek benne államellenes dolgok, semmi olyasmi nem volt benne, amit konkrétan ki lehetett volna szűrni. „*De azért csak járom, / járom azt a táncot, / ha nem tudod járni, hallgass / egy nóta van, lakodalmas.*” – hát lakodalomról van szó, kérem szépen!

Zilahi Csaba: Arra emlékszel, amikor kezdedbe vetted a lemezt vagy megláttad a kirakatban?

Józsa Erika: Az érdekes érzés volt, de én azt hiszem, hogy nekem ezek az örömök mindig egy kicsit késve jöttek. Már annyira kimerített az, hogy végig kellett harcolni, a felvételek a stúdióban, felhozni a fiúkat, a hangszerek, próbák, rettentő sok munkát igénylő feladat volt. Van néhány dal rajta, amiben szimfonikus zenekart hallunk. Ez a konzervatóriumnak volt a zenekara, Karcsi barátai, akiket kukoricaszedésből hoztak haza. Délelőtt kukoricát törtek, ami biztosan jót tett a hangszereket simogató kis finom ujjainknak, és ezek után bejöttek és lejátszották nekünk a kíséretet. Kölcsöngitárosunk is volt, mivel egy olyan szólót találtam írni az egyik dalhoz, amit egyikünk sem tudott volna úgy játszani, és akkor eljött az egyik legismertebb román gitáros, aki ezt lejátszotta, Florin Ochescu. Több zenekarban is benne volt: Iris, Sfinx, Holograf... Akkor a Phoenix dobosa jött el perkúciósan az egyik dalba vagy többbe is. Tehát a zenei baráti kör ugyebár itt kimutatta magát, és szívesen eljöttek és besegítettek ott, ahol kellett. Márkus János⁴⁷ ott van masszívan a cíterával. Úgyhogy kitágult a kör, a nevek ott vannak a borítón. Emellett ez mégis a kettőnk lemeze, ami zenészbárataink bevonásával készült.

Egy érdekesség, ami még idetartozik: az a 12 húros gitár, ami a lemezen hallatszik, előzőleg a legnagyobb román rock bandáé, a Phoenixé volt. Ezzel vették fel a legjobb, legsikeresebb lemezeiket. Mikor elmentek az országból, Nicu Covaci, akinek a kedvenc gitárja volt, nekem adta. Nekem is a kedvencem volt, jól szolgált csaknem 50 éven át, de most hirtelen elhatározással visszahoztam Ausztráliából Romániába. Itt van a helye, ahol értékeli, ahol ereklyének számít. A Phoenix 60 éves jubileumán a legendás gitár a Román Athenaeumban a híres hegedűművész George Enescu hegedűi mellett kapott megtisztelő helyet.

Zilahi Csaba: Említetted, hogy amikor ezt élőben is elő kellett adni, szükség volt még zenésztársakra és így jutottatok el a Táltos zenekarhoz.

Józsa Erika: Igen, és azért lett Rt., mert mindenki a sajátját játszotta, a maga stílusában, amit a többiek a kísérettel gazdagítottak. Márkus jött a saját dalaival, amikhez én megtanultam bendzsózni, Karcsi jött a bőgővel, Adi (Kovács András) a hegedűvel, tehát mindenki segítette a másikat, nem egy szál gitárral énekelte el a dalait, hanem teljes kísérettel. Kovács András, aki Marosvásárhelyen volt hegedűs, nagyon tehetséges zeneszerző volt, nagyon szép dalokat írt. Lírai alkat volt. Kiment Amerikába, ahol nem úgy alakult az élete, ahogy szerette volna. Az édesanyja elbeszéléséből tudtam meg, hogy egy nap felkerekedett és elindult az Arizona sivatagban, ahonnan soha nem tért vissza. Talán a Kis Herceg nyomdokában indult el új bolygót keresni magának. Ezek a dalok kiadatlanok, soha nem jelentek meg sehol. Legalább a rádióknak oda kellene adjam, ha már megszereztem a felvételeket. 1994-ben az Ausztráliából való második hazautazásom alkalmával bementem a

⁴⁷ Márkus János: (1955) erdélyi magyar dalszerző, zenész, énekes, költő, író, hangszerkészítő, régiségkereskedő, irodalomszervező.

fonotékába (szalagtárba) a tévéstúdióban, hogy próbáljak valamit megtalálni és lemásolni a felvételeimből. A gond csak az volt, hogy az egyedüli nyilvántartás egy kézzel írott több ezres lista volt. Órákig keresgéltem a nevemet bizonyos dátumok környékén, mert az volt az egyedüli azonosító, hogy ki adta le annak idején a szalagot. Végül is megtaláltam néhányat az általam leadott szalagok közül, és akkor azokat sikerült lemásolni DAT-kazettákra.

Zilahi Csaba: Tehát ezekről annakidején készült stúdiófelvétel...

Józsa Erika: Igen, csak nem kerültek adásba. A hanganyag megvan, de nem lett belőle tévéműsor. Egyrészt mert elmentek világgá a fiúk, másrészt abban az időben pont nem volt érdeklődés, mással volt elfoglalva a Magyar Adás. Van ellenben egy amatőr felvétel a váradi koncertünkről, aminek a hangminősége nem csodálatos, de a hangulata... Ott lehet érezni, hogy milyen volt ez a zenekar és mit játszott és hogyan.

Zilahi Csaba: Végül mégiscsak megjelent egy Táltos nagylemez...

Józsa Erika: Igen, de az már nem RT. Mert akkor már János és András nem volt benne, ők közben elmentek külföldre. Karcsi akkor a Szentgyörgyi Színháznál volt zenész, és megismerte Gáspár Álmost, aki Sepsiszentgyörgyön a Háromszék Népi Együttesben hegedült. Álmos beszállt hozzánk hegedülni, és Nemes Gyuri volt a gitárosunk, aki szintén Karcsinak volt a kollégája. Tehát ez a Táltos felállítás, ezzel voltunk kint a Kaláka fesztiválon a diósgyőri várban, azt hiszem, még mindig rendezik évente ezt a fesztivált. Ez a Táltos legalább olyan jó volt szerintem, mint az Rt. Gáspár Álmos a Kormorán együttesnek⁴⁸ lett a hegedűse Magyarországon, és a mai napig is az. Úgyhogy nagy híresség lett belőle. Próbálni úgy tudtunk, hogy Álmos és én odautaztunk, ahol a színháznak volt előadása, mert ketten már ott voltak, ugyebár, Karcsi meg Gyuri. Álmos próbált elszabadulni a munkahelyéről, én meg próbáltam egy olyan tévés műsort kitalálni, ami azon a környéken játszódik. Emlékszem, hogy egyszer Baróton Machiavelli⁴⁹ Mandragórájával volt kiszálláson a Sepsiszentgyörgyi Színház. Míg ment az előadás mi egy fészkerben próbáltunk, ami közel volt a kultúrházhoz. Így miután Karcsi lejátszotta a szerepét – a darabban udvari zenész volt középkori jelmezben – és volt egy félórányi szünete, akkor átrohant a próbára, aztán a következő jelenetre rohant vissza a kultúrházba. Tiszta örület volt mert négyen háromfele laktunk, és nem volt könnyű összejönni. A Táltos lemez így készült el, menet közben próbáltunk hol itt, hol ott, hol amott. Amikor nálam próbáltunk, Bukarestben, az összes hangszer nálam maradt, a következő próbára. Csakhogy legközelebb Csíkszeredába kellett menni, és akkor nekem fel kellett pakolnom az egészet egy tehertaxira. Képzeld el, hogy nagybögő, cselló, két gitár és az aprója. Ezt mind fel kellett rakni aztán a vonatra. Autója senkinek sem volt, tehát nem úgy ment, hogy beteszem a kocsiba és elindulok. Többnyire vonattal utaztunk, így feltették a hangszereket egy tehervagonba – legalábbis ez volt a jobbik eset, mert akkor ők feltették és leszedték –, de ha nem volt megfelelő a csomagolás, ami legtöbbször nem volt, mert nem pakoltam mindent ládába... Nem volt könnyű dolog, de mindez nem számított, nem vettük észre, hogy nekünk ezt milyen nehéz végigcsinálni. Amikor 1989-ben lehetőség adódott rá, hogy Ausztráliába hívjuk meg Karcsit egy turnéra, akkor feltettem magamnak a kérdést: mi a különbség a között, hogy Bukarest és Sepsiszentgyörgy vagy Budapest és Sydney közötti távolságot kell legyőzni? Melyik nehezebb? A választ az adta meg, hogy volt egy országos turnénk Karcsival Ausztráliában. Még az „átkos” idejében, 1989 áprilisában.

Zilahi Csaba: A Táltossal léptetek-e fel fesztiválokon? A Siculus megszűnt 1973-ban, de utána volt a Zenés Karaván...

Józsa Erika: A Táltos idejében már nem igazán voltak fesztiválok, de a nyolcvanas évek elején volt egy székelyföldi turnénk, füstfelhőben Táltos köpenyegben, maszkokkal jelentünk meg a

⁴⁸ Kormorán együttes 1976-ban alakult folk-rock, etno-rock, nemzetirock-zenekar.

⁴⁹ Machiavelli itáliai író, filozófus, politikus, a reneszánsz egyik legnagyobb hatású gondolkodója.

színpadon. Persze a színpadi füst alapanyaga nem állt rendelkezésünkre. Jóska kiötölte, hogy ha ammóniát és kénsavat a megfelelő arányban kevernek, füsteffektus jön létre. A színpad mögött fújtatták a két csövet, amiből a gázoknak egyenletesen kellett áramlani, különben hol csípte a szemeket a sav, hol erőteljes hűgyszag áramlott a közönségre. De show-műsort akartunk, most már rendezőnk is volt Jóska személyében, hát köhögve, tüsszögve, de végigcsináltuk a füstös turnét. Sajnos ez volt az utolsó. A Zenés Karavánok korábban voltak, a Táltos előtt. Persze, szinte mindegyiken ott voltunk. Szerkesztőségi kiszállások is voltak, találkozók a nézőkkel. Bukarestből kimentünk hol erre, hol arra a nagyobb városokba. Azt hiszem, Karcsival mindegyiken ott voltunk. De turnét a hetvenes évek elején már nem lehetett kivitelezni. Az első Siculus-sikerünk után rengeteget turnéztunk, mert a helyi szervezők beajánlottak minket például a Sepsiszentgyörgyi Színházhoz, ahol a Botka–Berkó duó⁵⁰ azonnal felkapta a dolgot és „na, menjünk egy turnéra”! Ez egy komikus pár volt. Végigjártuk például Arad megyét, és nagyon sikeres volt ez a kombináció, hogy egy-két dal, utána egy vers, majd egy kis humoros jelenet. Szóval ilyen vegyes esztrádműsorok, varieték voltak. Rengeteget jártunk velük, aztán a szentgyörgyi színházzal nagyon sokat turnéztunk, még Dukász Anna¹³ idejében. Végig jártuk az egész Székelyföldet. Karcsi nyilvántartást vezetett, azt hiszem, hogy Váradon volt a kétszázadik előadásunk valamikor 1977 körül, ha kiszámolod, hogy 1972-től abban az öt évben hány jutott egy évre, akkor kiderül, hogy csaknem annyi, mint ahány hétvége van. Tehát keményen dolgoztunk, ment a szereplés, nem csak annak volt köszönhető a népszerűség, hogy a tévé bemutatott.

Zilahi Csaba: Zenészként te mennyire érzed azt, hogy a nyolcvanas évek már egy jóval keményebb diktatúra jegyében indultak?

Józsa Erika: 1981-ben volt egy magyarországi turnénk. Hát, hogy én azt hogy vittem át... Hivatalos volt, nem turistaként mentünk, sikerült felvenni a kapcsolatot a Magyar Televízió egyik vezetőjével, aki hallotta a zenénket és azt mondta, hogy nagyon kedveli és beszélni fog az Interkoncertnél⁵¹ valakivel, aki elintézi a meghívást. El is intézte, tehát az Interkoncert küldött nekünk egy meghívót egy magyarországi turnéra. Egy szimfonikus zenekar helyébe tettek be minket, akik vidéki településeken játszottak naponta két-három előadást. Nagyon kemény menet volt nekünk, hiszen korábban nem játszottunk egynél többet naponta. De hogy hagyják ezt jóvá a másik oldalon? Ez volt a nagy kérdés. A hivatalos meghívóval el kellett menni a román félhez, az ARIA⁵² nevű céghez, ahol akkora hóhányók voltak, hogy az leírhatatlan. Én mindig pálinkával felszerelve mentem, mert tudtam, hogy ez a valuta, és mielőtt bármit is kértem, a pálinka már ott volt az asztalon. Minden előadás előtt így kellett kunyerálni.

„Nahát, most mit akarok?” Öten akartunk kimenni a Táltossal, mert szerettük volna kivinni az előző hegedűsünket, Dobránszky Sanyit is, plusz egy technikust. Mindez benne volt a szerződésben, név szerint mindenki benne volt. Azért, hogy az ARIA jóváhagyja a műsort, le kellett játszani nekik, le kellett adni a szövegeket, és utána meg kellett kapjuk az útleveleket. Lefordítottam mindent úgy, hogy semmi sem hasonlított az eredetihez, hát az átment. Akkor most elő kell adni. Előttünk ült egy bizottság és végighallgatta, hogy mit fogunk játszani Magyarországon. Át kellett a szövegeket is pofozzuk, mert ha valaki közülük ért magyarul, akkor ne kapjanak el bennünket. Úgyhogy kicsit más szöveggel énekeltük a műsort, az is átment. De amikor arra került a sor, hogy útlevéll, akkor már megakadt a szekér. Dobránszky Sanyit nem engedték el az iskolából a szatmáriak, mivel ez a turné nem vakációra esett, ő meg zenetanár volt. A minisztériumba mentem engedélyt kérni a tanügyminisztertől, meg volt írva a kérvény, minden jól megindokolva, hogy ő milyen szenzációs zenész, milyen fontos, hogy ott legyen. Ott előszobáztam, kétszer-háromszor is vissza kellett menjek, mert nem volt ott a miniszter. Na végre bejutottam hozzá, átadtam neki, és ő egy furcsa mosollyal

⁵⁰ Botka–Berkó duó: Botka László és Berkó György, a hetvenes évek népszerű sepsiszentgyörgyi táncoskomikusai.

⁵¹ Interkoncert: a Kádár-rendszer monopóliumhelyzetben lévő magyar koncertszervező és impresszár irodája.

⁵² ARIA: a román Agentia Română de Impresariat Artistic (Román Művészeti Impresszár Iroda) kezdőbetűi, az egyetlen hivatalos román koncertszervező iroda volt a rendszerváltásig.

mondta, hogy menjek és majd jöjjenek vissza pár óra múlva. Visszamentem, de időközben leváltották a minisztert... Ő már tudta, de elvette a papírt, és nem mondta, hogy na, teszek még egy utolsó gesztust és aláírom. Nem. Úgyhogy Sanyit nem engedték el. Mi, a többiek végül is kimentünk, de nagyon sok pálinkába került, amíg az útleveleket sikerült kivakarni ezekből az emberekből. Szóval így ment egy koncert, egy kiszállás megszervezése.

Korábban sem mentek simán a dolgok. Minden összeáll, megérkezünk a tett színhelyére, másnap indulna a turné. Csakhogy éppen akkor a kultúrára vonatkozó beszédet tart Ceaușescu, aminek számos pontja ütközik a mi műsorunkal. Sepsiszentgyörgyön Stanca elvtárs – azt hiszem, most már nyugodtan ki lehet mondani a nevét, nem hinném, hogy életben van, mi Szikla elvtársnak mondtuk, hogy ne derüljön ki, hogy kiről van szó – 1974-ben behívat, hogy mi ez, hogy „Csak csend ne legyen”? – ez szerepelt ugyanis egy plakáton, amin rajta volt a Búgócsiga, a Concorde és a Camerata Transylvanica, együtt hoztunk össze egy turnét. Hát ilyen nincs, szó sem lehet róla! Először is mik ezek az idegen nevek? Hát ilyenekkel nem lehet fellépni! Nem hallottam a beszédet? Hova tartozunk? Mondtam, hogy a Petőfi Sándor Művelődési Házhoz. Akkor azt kell odaírni, hogy Petőfi Sándor együttes! Ilyen külföldi nevek nem lehetnek, hogy Concorde meg Camerata Transylvanica, ilyen hülyeségek, ezeket ki kell venni. Mondtam, hogy jó, kivesszük. És mi az, hogy csak csend ne legyen? Kezden mindenki kiabálni? Lázítunk? Mondom, hogy ez Farkas Árpád verse, és úgy folytatódik, hogy „a munka morajló ritmusai ropogtassanak.” De hát az nincs ott a plakáton! Mondom, hogy de mindenki ismeri a verset. Ő nem ismeri, szó sem lehet róla! A végén a plakáton két gitár maradt. Jaj, és hát nem szervezheti a színház. Miért nem? Mert a színháznak most nem az a programja. Kiderült, hogy az egész arra ment ki, hogy Sylvester Lajossal⁵³ valami bajuk volt az elvtársaknak. Ő volt akkor már az igazgató, és nem engedték, hogy a nyári szünet alatt, amikor szokás szerint vendégszereplők előadásai kaphattak helyet, most ő kívülállót hozzon be a színházba. Mondom, hogy hát álljon meg a menet! A beszédben az is benne van, hogy a népnek el kell vinni a kultúrát! Hát szegény falusi emberek hol hallanának ilyen szép hazafias zenét? Az elvtárs azt mondta a kongresszuson... Történetesen én ismertem a szöveget, mert a tévénél muszáj volt ezeket átnézni meg tudni, hogy miről szólnak. Azt is mondta, hogy a népnek el kell vinni a kultúrát! Tessék csak megnézni, ott van a szövegben. Nekünk külön felhívták a figyelmünket a faluturnék fontosságára. Ki mondta ezt? Mondtam egy nevet, a központi bizottságból valakit. Mondtam neki, hogy hívja fel nyugodtan. Nagy hanta volt, de nem volt bátorsága telefonálni, nem nézte ki belőlem, hogy blöffölök. A végén beleegyezett, hogy megnézik az előadást és ha tetszik nekik és elfogadják, akkor esetleg a kultúrház szervezésében megcsinálhatjuk a turnét.

Egy éjszaka alatt átírtam az összes szöveget csasztuskára, mert ott mindenki értett magyarul, nem lehetett hadovázni, és azzal a szöveggel adtuk elő nekik az egész előadást. Hogy hogy bírtuk ki röhögés nélkül, nem tudom, de kibírtuk, és akkor elindultunk egy kézzel festett plakáttal. Minden faluban mondták a társaim, hogy menjek végig a falun, mert akkor már tudni fogják, hogy itt vagyunk. Mentünk háztól házig, kóstoltgattuk a borvizeket, én meg arra gondoltam, hogy atyaúristen mi lesz ebből, ha majd a színpadon rohanni kell a vécére. Mondtuk, hogy itt vagyunk, tessék jönni este az előadásra! Szóval így ment a közönségszervezés, és bejöttek az emberek. Hazajöttek a mezőről, az aratásból – ez nyáron volt, augusztusban –, beültek a kultúrházba és végighallgatták a műsort, persze az eredeti szövegekkel. Úgyhogy annak ellenére, hogy kínosan jöttek létre, nagyon szép emlékek. És gondolom, hogy akik ott voltak, ők is emlékeznek rá.

⁵³ Sylvester Lajos (Alsócsernáton, 1934. június 3. – Kolozsvár, 2012. május 10.) romániai magyar író, újságíró, közíró, drámaíró, színházigazgató, dokumentumfilm-rendező. 1973–85 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatója, itt a színház műsorrendje, magyarországi színházi kapcsolatai és a nemzetiségi színházi kollokviumok szervezése miatt került összeütközésbe felettes hatóságaival, az egyre agresszívebb homogenizációs törekvésekkel. 1985-ben leváltották és a Megyei Tükörhöz helyezték át.

Zilahi Csaba: A nyolcvanas években azért gondolom már nehezebb volt vidékre vinni a kultúrát...

Józsa Erika: Akkor már szóba sem álltak velünk. Akkor már nem is volt, akitől engedély kérjünk. Hiába mentem az ARIA-hoz, nem volt, aki felvállalja. Kellott mindig egy színház vagy kultúrház, ami minket turnéztasson. Nem indulhattál el a saját fejed után. Egy-egy előadást még meg lehetett szervezni helyben, de turnét nem. Az utolsó koncertünk 1983-ban volt a Marosvásárhelyi Rádió szervezésében, és az egésznek az iróniája, hogy végül is a Marosvásárhelyi Rádió is megszűnt, a tévé is megszűnt, gyakorlatilag minden megszűnt a következő egy-két évben. Nem lehetett turnézni, mert egyszerűen nem volt szervezője, nem volt gazdája, nem volt, aki adja a nevéhez hozzá.

Akkor, a nyolcvanas években már spórolni kellett az árammal, benzinnel, tehát már nem is ideológiai okok voltak, hanem ilyen prózaiak. Ha nincs a színháznak benzinje a buszt beindítani, akkor mivel megyünk turnézni? Megértük azokat az időket, amikor a villanyt ránk oltották a teremben, és gyertyafénynél fejeztük be az előadást, de nem ment el senki, mindenki végig ott maradt. Szóval nagyon kínos lett a dolog. Úgyhogy nem volt már értelme tovább csinálni.

Zilahi Csaba: Mindezek ellenére a Táltos lemez a nyolcvanas években még megjelenhetett... Ezt hogy sikerült véghez vinni?

Józsa Erika: Azt hiszem, 1982-ben volt. Először is a borítóra az együttes fotóját akartuk feltenni. De az utolsó pillanatban azt mondták, hogy ebben az országban csak egyetlen egy házaspárról jelenhet meg ekkora fotó, amit erre a lemezre kell tenni. Olyan nincs, hogy a mi arcunk kerüljön a borítóra.

Zilahi Csaba: A Kettőspont lemezen még rajta van a fényképetek...

Józsa Erika: Igen, akkor, 1978-ban még megengedték. De néhány évvel később már nem lehetett. Akkor már semmilyen folyóirat fedőlapján, semmilyen prominens helyen nem jelenhetett meg más portré, csak a fejedelmi páré, tehát szó sem lehetett róla, hogy a miénk rákerüljön. És akkor Jóska⁵⁴ jött a zseniális ötlettel, hogy ő megrajzolja a borítót karikatúrának. Így kerültek táltos paripák a borítóra. Ezek rajzolt karakterek, mind mi vagyunk csak nem fénykép, hanem a Jóska rajzai formájában. A lemez tartalmát pedig darabokra szedték, szóval nagy viták voltak. Vannak azért elég meredek szövegek benne, például a *Ki a leg?*. Eléggyé nyilvánvaló, hogy kire vonatkozik. Ki a legbölcsebb, ki a legszebb, ki a legjobb... Vannak rajta húzósaabb dolgok, de például a *Fülemilébe* elég nehéz belekötni. Próbáltunk mi is alkalmazkodni, hogy olyasmiket adjunk, ami esetleg átmegy, ne olyanokat, amit kidobnak belőle. Tehát a cenzúra az valahogy átengedte. A mai napig sem tudom, hogy – ezek ilyen rejtélyes dolgok.

Zilahi Csaba: Nem volt olyan, hogy egy dalra azt mondták, hogy ezt ne?

Józsa Erika: A *Ki a leg?*, azt ki akarták dobni róla, de megmagyaráztam, hogy nem így kell értelmezni, hanem úgy. Aztán elfogadták, hogy ez egy meséből van, mert tényleg egy mesedarabban volt eredetileg. Annak írtuk ezt a dallamot, de teljesen más szövege volt. A lemezre egy átírt szöveg került. Akkor én valahogy visszavezettem a dolgokat, hogy ez egy mesedarabban van, ahol a gyerekek egymással versenyeznek, hogy ki a legszebb, legjobb. Úgyhogy a végén lenyelték és benne hagyták. De hát az *Írószobám* sem volt túlságosan szimpatikus a csizmadiainas miatt. Szóval nem is gondolná az ember, hogy ilyen ártatlan szövegek mennyire – hogy mondjam – másképp hangzottak abban a korszakban. Volt egy olyan dalunk, hogy *A róka étlap*, és abban is volt egy ilyen, hogy „*rókáéknak / legszomorúbb olvasmánya / mindennap az étlap / reggelire füllentés, / ebédre a párja, / ami ebédétől marad, / az lesz vacsorára*” (Kányádi Sándor: *Róka-étlap*). Jézus Máriám! Hát amikor itt nem lehet kaját kapni, ti ilyeneket énekeltek? Hát miért, ez csak egy gyerekdal! Ez különben egy

⁵⁴ Demian József: (1941) erdélyi filmrendező, operatőr, forgatókönyvíró, producer, egyetemi tanár, Józsa Erika férje.

másik nagylemezen jelent meg, a *Süss fel nap* gyermekeknek szóló lemezen, amit Kiss Törék Ildikó⁵⁵ színművésznővel együtt készítettünk. Volt még egy néhány ilyen közös vagy gyűjteményes lemezünk is. Na, szóval meggyűltek a bajaink egynéhány alkalommal, de olyan nagyon nagy botrány nem lett belőlük, mert végül is minket nem tiltottak le teljesen a szövegek miatt. Mindig sikerült valahogy kimagyarázni, kimászni belőle. Úgyhogy ez a szerencsénk volt, azt hiszem.

Zilahi Csaba: Ezek is megzenésített versek, amik a Táltos lemezen vannak?

Józsa Erika: A Táltos lemez egy részén igen. De például a *Válaszút*⁵⁶ az én szövegem. Tulajdonképpen nincs választásod. Ez a lényege az egésznek. Elég kemény szöveg volt, nem tudom, hogy értelmezték, hogy nem, de a lényeg, hogy végül is átment. Amikor a lemezt a kezünkbe vettük, csak imádkoztunk, hogy Jesszusom, hogy is sikerült? De hát rajta volt Arany János⁵⁷ *Fülemiléje*, a Petőfi⁵⁸-vers (*Reszket a bokor, mert...*), szóval a többi vers vitte. Azt hiszem, hogy az ártatlanabb darabok vitték a rázósabbakat, amikbe bele lehetett volna kötni.

Zilahi Csaba: Erika, rajtatok kívül voltak-e még erdélyi magyar folkzenekarok? Nyilván ti voltatok a legismertebbek, de emlékszem azért még néhány előadóra... Te kikre emlékszel?

Józsa Erika: Voltak igen, voltak néhányan. Például Elekes Emőkéék,⁵⁹ Fall Judit⁶⁰ a Napraforgó együttes⁶¹ tagjai, vagy a Harmat együttes⁶² a Zakariás testvérekkel (Zakariás Erzsébet, Zakariás Attila). Ők egy kicsit a mi nyomdokainkba próbáltak lépni, de aztán elmentek a táncház irányába. Mielőtt elkezdték volna a zenélést, először velem vették fel a kapcsolatot, és amolyan mentoruk lettem: segítettem, míg megtalálták a hangjukat, ami nem meglepő módon erősen hasonlított a mi első korszakunk hangzásához. Voltak a Breuer testvérek,⁶³ volt Márkus János, akkor még szólóban. Trifán László⁶⁴ is folkozott a Metropol előtt és azzal párhuzamosan is. Egy időben Márkussal duóban is felléptek. Csoma Judit⁶⁵ is énekelt folkot, sőt a marosvásárhelyi színen 1972-ben létrehozták Nagy Lacival és Bálint Péterrel a Thália Folk Groupot. Ők voltak a társaink az 1972-ben készült *Forró nappalok* című zenés filmben, amiről bátran mondhatjuk, hogy a Román Televízió első videóklipje volt, Boros Zoli rendezésében, még celluloidra forgatva. Én írtam a címadó dalt, és ki-ki a maga repertoárjából választott odaillőt. Különben Csoma Jutkának volt akkoriban egy román nyelvű dala, *Numele ei, Angela Davis (A neve Angela Davis)* ami felkerült a román toplistára. Volt még a Búgócsiga, nem is tudom, ha folknak nevezhetjük őket. Inkább a régizenéhez kapcsolódtak, mintsem a folkhoz, de tulajdonképpen mi sem voltunk kimondottan folkosok. Szóval nehéz meghúzni a műfaji határokat, de hasonló zsánerű és mondanivalójú dalokat többen is énekeltek abban az időben. Ezekből egy válogatás rajta van a két Zenés Karaván lemezen, melyek a kor erdélyi magyar könnyűzenéjének keresztmetszetét nyújtják a hallgatónak.

⁵⁵ Kiss Törék Ildikó (1945) erdélyi színművész, 1970-től 2004-ig a nagyváradai Állami Színház tagja, 1980–1989 között a magyar tagozat művészeti vezetője.

⁵⁶ *Válaszút*: Mikor egyetlen képbe sűrűsödnek az álmok, / mikor egyetlen kulcsod van százezernyi zárhoz, / mikor egyetlen út van, amit végigjárhatsz, / akkor rajtad a sor, hogy válassz. / Ez a város, benne élsz, / ez a ház, hova hazatérsz, / ez a ruhád, ebben jársz, / s mennél, de csak helyben állsz. / Van egy szó, mit nem találsz, / van egy ablak, mit kitársz, / de csak a szomszéd házig látsz / s más jön el, nem az, kit vársz.

⁵⁷ Arany János: (1817–1882) magyar költő, tanár, lapszerkesztő, a Kisfaludy Társaság igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia tagja és főtitkára. A magyar irodalom egyik legismertebb és egyben legjelentősebb alakja.

⁵⁸ Petőfi Sándor: (1823–1849) magyar költő, forradalmár, nemzeti hős, a magyar költészet egyik legismertebb és egyik legkiemelkedőbb alakja.

⁵⁹ Elekes Emőke: a hetvenes évek ismert erdélyi magyar folkzenésze, a Napraforgó folkzenekar tagja.

⁶⁰ Fall Judit: erdélyi magyar folkzenész.

⁶¹ Napraforgó együttes: a hetvenes évek egyik erdélyi magyar folkzenekara.

⁶² Harmat együttes: a hetvenes évek egyik erdélyi magyar folkzenekara, amely egy idő után áttért a táncházenére.

⁶³ Breuer testvérek: a hetvenes évek egyik erdélyi magyar folkzenekara.

⁶⁴ Trifán László: gitáros, énekes, dalszerző, 1979–1981 között a nagyváradai Metropol rockzenekar tagja.

⁶⁵ Csoma Judit: (1952) Jászai Mari-díjas erdélyi származású magyar színésznő.

Zilahi Csaba: Ha azt mondd, hogy nem voltatok folkosok, akkor hogy írnád körül, vagy hogy neveznéd azt a műfajt, amit műveltetek?

Józsa Erika: Nem tudom, szerintem, nincs neve... A polbeat sem fedti, bár az elején volt egy csomó ilyen dalom. Fel is tettem a YouTube-ra, mert kuriózumnak számítanak ezek a kis dalok, amelyeknek kimondottan polbeates szövegeik voltak. Nem tudom, minek nevezzem, mert tényleg ez a műfaj nem létezik. Nem is énekelt versek. Van egy weboldal, amire az ember bejelentkezhet, ha benne akar lenni ebben a csoportban, a Kaláka is benne van, meg Sebőék. Bár ők sem hasonlíthatók össze egymással. Mi nem kizárólag megzenésített verseket játszottunk, tehát ebbe a skatulyába sem passzolunk, valami mindig kilóg, kimarad. Mi nem sokat foglalkoztunk a besorolással, a fontos az volt, hogy tetszen a fülnek meg a léleknek. A közönség tudta, milyen zenét játszunk, ha folknak nevezték, ha nem. Ennek legfeljebb akkor lett volna jelentősége, ha külföldön kellett volna minket reklámozni. De sajnos ezzel a problémával nem találkoztunk.

Zilahi Csaba: Volt egy olyan érzése az embernek, hogy ezt a fajta zenét, amit ti műveltetek, jobban eltűrte a rendszer, mint a rockot, mert nem volt annyira lázadó.

Józsa Erika: Úgy tűnt, hogy ők lázadóbbak, mert hangosabbak voltak. De a szövegek tartalma szempontjából azért felénk billen a mérleg nyelve. A másik oldalon volt a hangerő, a hosszú haj. A külsőnek passzolnia kellett a divat elvárta kritériumokkal, és akkor muszáj volt úgy öltözködniük. Ha nem úgy néztek ki, akkor nem voltál rockzenekar, nem lehetett öltönyben és nyakkendőben rockzenét énekelni. A mi műfajunkhoz viszont nem tartozott szervesen hozzá az, hogy hogy nézünk ki. Egy folkzenésznek lehetett nyugodtan rövid haja is, akkor is elfogadták, ha tetszett, amit csinál. Tehát a rockosoknak a kinézése okozta elsősorban a problémát. Maga a zene elment volna, hogyha nincs hozzá az a külalak, amit rögtön kiszúrtak és azonnal letiltották őket a képernyőről. Ha vállalták a kompromisszumot, hogy hajcsatokat nyomnak a fejükbe, meg leragasztják a hajukat, fegyelmezett iskolásfiúknak öltöztetve készítik el a felvételt, akkor még volt esélyük, de nem mindenki volt erre hajlandó. Inkább lemondtak a tévészereplésről, és a koncerteken tombolták ki magukat. Úgyhogy ez kihívás volt a rendszer ellen. Dübörögnek ezekkel a dobokkal, és ráadásul még úgy is vannak öltözve, mint Nyugaton. Szerintem azért tűrte meg a rendszer inkább a csendesebb műfajt, mert kevésbé provokált vizuálisan.

Zilahi Csaba: Ugyanakkor az akkori fiatalok inkább a dübörgő rockzenét pártolták...

Józsa Erika: Persze, nyilvánvaló, hogy a fiatalok odahúznak. Ez mindig is így volt, a populáris műfajok közül a rock, a beat, ezek vonzották a hallgatóságot. Persze azért Bob Dylan is vonzott legalább akkora közönséget. Érdekes, amikor a legelső koncertünk volt 1971-ben a Siculus után Váradon, akkor mi voltunk a fő műsorszám és a Metropol az előzenekar. Tehát akkor a mi műfajunk még magasabb rangsorolást kapott, mint az övék. A következő években aztán megfordult a sorrend, és már a folkzenekar vezette be a rockzenekart a koncerteken. Ez egy érdekes szituáció volt akkor, és még egy-két koncerten így volt, hogy ők játszottak az első részben mi a másodikban. Tehát az akkori közönség jobban értékelte ezt a csendesebb műfajt. Aztán természetesen belenőttek a rockba, mert hát az jött mindenhonnan, és világszerte úgy alakult, hogy a rockzenekarok lettek a sztárok, a többi műfaj pedig eltűnt a ködben. Úgyhogy mást nem igen hallasz manapság, mint az éppen divatos popsztárokat, meg hát a nagy rockzenekarokat. Bár a nagy öregeket leszámítva, akik még mindig topon vannak, az újabbak közül kevesen hagynak maradandó nyomot.

Zilahi Csaba: Mi történt azzal a műfajjal, amit ti műveltetek?

Józsa Erika: Én nem tudom, én nem hallottam folytatását, tehát nem hallottam azóta sem olyan zenét, olyan együttest, aki ezt az egyveleget, ilyen boszorkánykonyhát alkalmazott volna, mint mi. Nekem az az érzésem, hogy ez ma is aktuális, tehát egy olyan zene, ami nem öregedett meg. Pontosan azért, mert annyi eleme van, amiből valami mindig aktuális. Nem tudom, hogy kik hogy

folytatták. Lettek folk-rock zenekarok, meg etnoegyüttesek, de mindig valamilyen népdalfeldolgozásból indulnak ki, míg nálunk a népi dallam nincs ott, csak a hangszer. Úgyhogy ez mondjuk teljesen megkülönbözteti a többitől. Én nagyon szeretem ezt a gardonyos-citerás lemezt, mert mi ezek voltunk, ez kifejezett, képviselt minket ez a zene. Ugyanakkor egy olyan egyveleg, amit a rockot, folkot, könnyűzenét és bármi mást szerető fiatal el tud fogadni. Lehet, hogy nem fogadja el egy az egyben a népzene, mert az nem az ő műfaja. A könnyűzene kedvelője, hogyha könnyűzenének nevezzük ezt az egész műfajt, ő is vevő lehet erre a felállításra. Ezért is tarthatta érdemesnek újra kiadásra 2003-ban a budapesti Moiras kiadó. Ezt vettük észre a koncertek során, és indultunk el abba az irányba, hogy észrevétlenül belelopjuk a tudatba ezeket a népi hangszereket és ezen keresztül a népzene, anélkül, hogy népzene énekelnénk. Úgyhogy a táncház az távol állt tőlünk. Soha nem akartuk az eredetit úgy, ahogy a táncházások csinálják, nem az volt a lényeg, hanem pont a fordítottja.

Zilahi Csaba: Mielőtt kimentetek volna, itthon te ugye a bukaresti televízió⁶⁶ magyar adásának voltál egyrészt a műsorvezetője, bemondója, másrészt pedig riportere, szerkesztője. Ez a hivatásod mennyiben segített téged itthon a zenei pályafutásodban?

Józsa Erika: Nem hiszem, hogy túl sok köze volt egymáshoz, de mondjuk az a tény, hogy benne forogtam mindenféle körökben, és ismertem, hogy melyik ajtó merre nyílik, az azért segített abban, hogy megszervezzek dolgokat, vagy előre tudjunk tervezni. Én voltam Bukarestben, és nyilván kihasználtam a lehetőségeket. Ha kapcsolatom volt valamire, akkor a saját együttesem céljaira is felhasználtam. Például az ARIA esetében, ahol személyesen ismertem azokat az illetőket, akik aztán nagy úri gesztussal elutasítottak minket. De egyéb előnye nem igazán volt. Épp ellenkezőleg, mivel én a tévénél dolgoztam, nem éreztem etikusnak, hogy nagyon futtassam a saját zenekaromat. Tehát többet szerepeltünk volna, ha én nem vagyok a tévénél. Így viszont akkor szerepeltünk, amikor már nagyon meggyűlt a dalok száma, és ha már rég nem volt semmi rólunk, akkor meg mertem említeni, hogy nem lehetne mégis egy felvételt... Szerintem, ha Boros Zoli készíti a műsorokat rólunk továbbra is, akkor többet szerepeltünk volna. Így viszont, hogy rám bízták, hogy „a tetteket te csinálod”, nem volt képem hozzá, hogy azt mondjam, akkor most minden második héten menjen egy-egy dalunk. Lehet, hogy ez butaság volt, de hát Istenem, ez így történik. A Táltos Rt.-vel volt például egy koncertünk Sepsiszentgyörgyön, amit felvettek riportkocsival. De csak egy dalt láttam belőle, ami fenn van az interneten, nem tudom, hogy megkerült-e a többi része. De például a Táltossal nem volt felvétel, az utolsó felállással. Egyáltalán nem is került szóba. Úgyhogy szerintem hátrány volt inkább, mint előny az, hogy én a tévénél voltam.

Zilahi Csaba: De a közönség szempontjából azért csak előny volt, hiszen te voltál a magyar tévébemondó Romániában.

Józsa Erika: Ebből a szempontból igen, ez tény és való, hogy engem tényleg ismertek. Olyan poénok vannak, mint például, amikor elakadtunk az autóbusszal egy turnén. A szerkesztőséggel utaztunk, mert nézőtalálkozóra mentünk. A bögő fent volt a busz tetején. Amikor a magyar adás kiszállt, legtöbbször mi voltunk a műsor Karcival. Szóval elakadtunk, nem ment a motor, és azt mondták, hogy kell találni valakit, akitől tudunk venni téli motorinát, mert nyárit tettek bele valamelyik benzinkútnál. Hát akkor Bodor Pali tolt maga előtt. Nyitották az ajtót és csodálkozva néztek rám, nem tudták, hogy kerülhettem oda. Tényleg felismertek mindenütt, tehát ez előny volt. És hát a mai napig is elcsodálkozom rajta, amikor még mindig felismernek néha emberek itt-ott-amott, pedig már én sem ismerem fel saját magamat lassan, de még mindig van valaki, aki megkérdi, hogy „nem te vagy az, aki...” Hát én lennék. Szóval ez egy érdekes jelenség, meg az is, amikor Ausztráliából valaki Erdélybe jött, mondjuk a nyolcvanas évek végén vagy a kilencvenes években, ha elment egy székely faluba, rögtön megkérdezték tőle, hogy ismered-e Józsa Erikát? Amikor meg visszajöttek Ausztráliába, kérdezték tőlem, hogy ki voltál te ott, hogy téged mindenki ismer?

⁶⁶ Bukaresti televízió: a köznyelvben így nevezték a Román (köszölgálati) Rádió és Televízió 1-es tévécsatornájának magyar nyelvű adását, a Magyar Adást.

Mindenki azt kérdi a Székelyföldön, hogy te hol vagy, meg hogy ismerlek-e téged? Ez nagyon jóleső érzés. De így visszagondolva, kiváltságos helyzetben voltam, mert csak ez az egy Magyar Adás volt. És arra az egyre tényleg mindenki emlékszik.

Zilahi Csaba: Erika, mi volt az utolsó csepp, amikor azt mondtad, hogy ki kell menni?

Józsa Erika: 1985-ben, amikor megszüntették a körzeti rádiókat, mi akkor költöztünk új lakásba. Nagy viszontagságok után, mert sehogy sem sikerült két garzont egy kétszobás lakásra elcserélni. Hivatalosan kellett történnjen az egész, mivel a tévénél dolgoztam nem lehetett privát utakon. A gyerekünk már útban volt, és a férjemmel még mindig két külön garzonban laktunk, egymástól húsz kilométer távolságra. Teljesen lehetetlen helyzet volt. A konyhában üldögéltünk, amikor Tomcsányi Tibi⁶⁷ befutott, hogy azt mondja Mari (Tomcsányi Mária, a felesége) Kolozsvárról, hogy lezárták a rádiót, csak úgy lehúzták a főkapcsolót. Marosvásárhelyen is ugyanez történt. Nem akarjuk elhinni. Tibi is hitetlenkedik, hogy hát ez nem létezik, ez biztos, hogy tévedés. Helyre fogják hozni, biztos visszaállítják. Én meg azt találtam mondani, hogy Tibi, itt már mindent meg lehet csinálni. Ha akarják, akkor a tévéadást is meghúzzák holnap. Körülbelül egy hétre rá, amikor bementem a szerkesztőségbe, azzal fogadtak, hogy nincs többet adás... Ha ezt meg lehetett csinálni, hogy egy tévéműsort, egy napi húsz órányi adást lehúzzanak két órára, és megszüntessenek egész műsorokat és szerkesztőségeket, akkor már mindent lehet. Akkor áthelyeztek a rádióhoz, ott meg minden második nap hívtak a káderosztályra különböző kérdéssorozatokkal. Kit is ismerek én külföldön? Írjam csak le egy listára!

Egyszer bejöttek a szerkesztőségbe és mindenkivel leírátták, hogy kinek milyen külföldi ismerősei vannak. Miközben a fél szerkesztőség már külföldön volt, Izraelbe, ide-oda kivándoroltak. Nem írhattad le, hogy nem ismeresz senkit. Ha ott dolgozott veled tíz évig, akkor most hirtelen nem ismerted? Ugyanazokat a neveket kellett mindig leírjad, ne felejtse ki senkit, mert akkor baj lesz. Ha pluszban írsz valakit, akkor is baj. Csak pont azt a listát, amit először. Az egész szerkesztőség ki volt borulva tőle. Nos, mikor már azt kezdték számolni, hogy hányszor idéztem Ceaușescut a műsoraimban, akkor már eldurvult a dolog. Ha ez a kollégád ennyiszor, az a kollégád annyiszor, akkor mit gondolsz, ki lesz az első, aki repül? Szóval egyre durvábban ment a dolog. Plusz Jósának megsúgták, hogy fekete listán van, amit sejtettünk, mert akkor már két éve nem engedélyezték egyik filmjét sem. Nem fogadták el egyik forgatókönyvét sem, tehát gyakorlatilag holtvágányra került, és hát akkor már meg is mondták, hogy itt, ebben az országban többet filmet nem csinálhat. Akkor mihez kezdesz? Akkor már nemhogy beleszólásod nincs a sorsodba, de már szólásod sincs lassan semmiben.

Zilahi Csaba: Volt-e valamiféle elképzelések arról, hogy miként jussatok ki a szabad világba?

Józsa Erika: Egyszerűen nem volt más választásunk, csak nem tudtuk, hogy miként. Azért annyira nem voltunk vagányak, hogy átússzuk a Dunát, ráadásul egy kétéves gyerekkel... Ahhoz, hogy fiktív módon kiházasodjunk, előbb el kellett volna válnunk. De abban az időben elválni sem lehetett olyan könnyen Romániában. Nem volt semmi kiútunk, hogy merre, hova. De láttuk, hogy az emberek eltűnnek, valamilyen úton-módon mégiscsak kimennek, és élve átérnek a határ túlsó felére, mert jelentkeznek, hogy már ott vannak. Csak azt nem tudtuk, hogy miként jutottak át. Elkezdtünk érdeklődni, de nem tudtunk meg semmit. Az útlevélkérvényt beadtam többször is Nyugatra, ilyen-olyan országba, de minden alkalommal visszautasítottak. Már a tévé szintjén, tehát a tévé elnöksége nem hagyta jóvá, nemhogy tovább ment volna az útlevélosztályra. Kértem kihallgatást a tévé elnökétől, hogy miért nem engednek ki engem sehova? Azt mondta, hogy azért, mert én olyan államtitkok birtokában vagyok, amit elárulhatok külföldön. Mondjon már egy példát! Hát semmivel nem tudtam többet, mint az átlag polgár, mert nem voltam semmibe beavatva az égvilágon. A híradó szerkesztőségét katona őrizte, teljesen külön részleg volt, oda nem lehetett bemenni és csak úgy

⁶⁷ Tomcsányi Tibor: (1934–2002) erdélyi magyar rádió- és tévészerkesztő.

belenézni, hogy milyen hírek jöttek a hírügynökségektől. Mi azt kaptuk, amit az Agerpres feldolgozott, amit szépen kiskanállal megettetett velünk. Nem tudtunk semmivel többet. Az elnök azt mondta, hogy soha nem fog aláírni olyat, hogy engem külföldre engedjenek. Keleti országba sem, szomszédos baráti országba sem? – kérdeztem. Oda esetleg. Mondom, akkor mostantól kezdve Magyarországtól Mongóliáig az összeset befogom adni sorba, amíg ki nem enged valahova. És Magyarországot aláírta.

Jóska a filmes vonalon valahogy könnyebben és kevesebb cirkusszal jutott hozzá egy ilyen stemplihez, hogy megkapja az útlevelét. Amikor kiváltottuk, az enyémben benne volt a gyerek is. Ez már jel volt, hogy tűnjetek már innen a fenébe. Mert általában a gyereket nem engedték ki a szülőkkel. Tűszként tartották, hogy a szülők jöjjenek vissza. Éreztük, hogy ha visszajövünk, akkor nagyon kemény dolgok várnak ránk.

Nagy balhé árán, miután kijelentettem, hogy ha nem oldják meg a lakáskérdésünket végre két év után, kirakom a bútort a köztársasági palota elé, akkor nagyon hirtelen, egy pár nap alatt lett lakás. Nagyon gyorsan elintézték. Azt is tudtam, hogy ezzel a gesztussal elvágtam a fát magam alatt. Vadonatúj tömbházba költöztünk. Aztán kiderült, hogy ez a rekord gyorsasággal rendelkezésünkre bocsátott lakás a szekunak épített tömbházban volt. Könyvelők, pénztárosok, ilyen-olyan adminisztrátorok laktak benne, nem kifejezetten az ügynökeik. Bár lehet, hogy azok is voltak, csak nem derült ki róluk. Közülük az egyik figyelmeztetett, hogy az a befüggönyözött lakókocsi, amelyik a tömbházunk előtt parkol, minket figyel... Szóval akkor már kezdett a dolog komolyra válni. Úgyhogy amikor az útlevelé a kezünkben volt, beültünk a Trabantba és azonnal elhúztunk. Előzőleg, miközben Jóska nem volt Bukarestben, én sorban álltam nem tudom hány éjszakát, hogy legyen elég benzinünk oda-vissza. Mert ha nem tudunk tovább menni, akkor muszáj visszajönni valahogy, benzint már sehol sem lehetett kapni, csak jegyre, mindenütt csak a helyi lakosoknak. Felpakoltuk hát a kocsi tetejére, bőröndökbe a benzineskannákat. Anyám is velünk volt, vittük Váradig, és a gyerekekkel együtt négyen elindultunk. Az egy külön történet, hogy miként jutottunk a határig. Már Ploiestinél, Bukaresttől 80 km-re lerobbant a kocsi... A Trabant egyik gyertyája kirepült, és folyt a benzin a motorból. Kétütemű volt, szóval ilyen motorbicikli-motor volt a Trabantban. Vissza kellett menjünk Ploiesti városába, és az egyik színész, akit Jóska ismert, ott hagyta a disznóvágást és kerített egy esztergályost. A dolgot komplikálta, hogy aznap csak a páros rendszámú kocsik közlekedhettek, a színész kocsijával vitték el a motort (cakk-pakk az egészet) egy ipari iskolába, ahol volt esztergapad, és a mester új menetes betétet vágott, amibe be lehetett csavarni a kilótt gyertyát. Nagy hálálkodással búcsúztunk el, mire a mester azt mondta: ezzel eljutnak a világ végéig. Mikor tényleg odaértünk, küldtünk neki egy képeslapot: „Megérkeztünk!”

Zilahi Csaba: No de előbb még Bécsbe kellett eljussatok, hiszen az útleveletek csak Magyarországra szólt. És azért ott volt egy úgynevezett vasfüggöny...

Józsa Erika: Igen. De a túloldalról jelentkeztek haverek, és azt mondták, hogy a hírek szerint sokan átmentek. Hogy? Hát úgy, hogy nekimesz a határatkelőnek, úgy értem nem a zöld mezőn, és el kell jutni a tiszthez, akinél át kell dumáljad magad, valahogy el kell adjad, hogy miért akarsz kijönni. És akkor lehet, hogy átengednek. Lehet? Hát igen. Tudjuk, hogy sokan átjutottak. És akiket nem engedtek át? Hát azt nem lehet tudni... De ha nagyon akarjátok, akkor átjössztek.

Zilahi Csaba: A magyar határőrség tisztjét kellett rábeszélni?

Józsa Erika: Igen, nyilván először a magyar kellett átengedjen az osztrákhhoz. Összenéztünk Jóskával, mondom, te, én eddig abból éltem, hogy beszélek. Akkor most kipróbáljuk, hátha sikerül. Mi mást csinálhatnánk? Úgy mentünk, mintha hátulról tolt volna valaki. Nem is tudtuk, hogy mit csinálunk alapján véve, nem gondoltuk végig. Debrecenben a rokonaink utólag azt mondták, hogy be sem vetették az ágyat, mert biztosak voltak abban, hogy visszajövünk. A határnál megfogadtuk a tanácsot, és kértük a kiskatonát, hogy engedje meg, beszéljünk a tiszttel. Karácsony volt, így már

eleve számítottunk rá, hogy valamivel engedékenyebbek lesznek. „Jelentem, a kocsiban kisgyerek, bukaresti rendszám!” Letörölte a sarat a rendszámról, mert el sem lehetett olvasni. „...és magyarok”. Várta a választ a vonal másik végéről, és felemelte a sorompót. Felhajtottunk a dombon a határállomásra. Ez Sopronnál volt. az ottani határátkelőnél. Intettek húzzunk jobbra. A tisztt kiszállított a kocsiból bennünket, kérdések, keresztkérdések. Hova megyünk? Hát barátokhoz mennénk szilveszterezni. És ha lehet, akkor tovább. Nem tudtuk, hogy ha megmondjuk, akkor tudomásul kell vegye és visszafordít, vagy ha nem mondjuk meg, akkor azt mondja, hogy hülyének nézzük. Kétértelmű dolgokat mondtunk, hogy értse is, meg ne is. Szerintem tisztában volt a dolgokkal. Várakoztunk. István, akit egész nap nem hagyunk kiszállni a kocsiból, vidáman ugrált és incselkedett a katonákkal. Egyszer csak spontánul dalra fakadt. „Cifra palota, zöld az ablaka...” Előadta az egész repertoárt, amit a bukaresti magyar óvodában tanult. A katonák mosolyogtak – karácsony másodnapja volt. Egy idő után megjelent a tisztt, és szó nélkül a kezembe nyomta az útleveleket. Intett, hogy induljunk.

Zilahi Csaba: Ott álltatok a Trabanttal a sorompó előtt, és egyszer csak az mondta a tisztt, hogy felemelik, mehetnek?

Józsa Erika: Ideadta az útleveleket, és egyértelmű volt, hogy akkor mehetünk. Indultunk volna mi, de nem gyulladtak ki lámpák. Hiába kapcsolgatta Jóska, nem égett a fényszórónk. Korábban István játszott vele, lehet kiverte a biztosítékot. Nem volt mit tenni, elindultunk lámpa nélkül. A tisztt utánunk kiáltott: gyűjtson lámpát! S még egyszer: gyűjtson lámpát! Lassan gurultunk előre, Jóska elővette az öngyújtóját, meggyújtotta, és kitartotta az ablakon. A tisztt nem kiáltott újra utánunk. Az osztrák határőr a bódéjában álmos volt, vagy részeg, motyogott valamit, hogy Freund, meg wartet, amíg beütötte a pecsétet az útleveleinkbe. Mint kiderült, a magyarok nem pecsételték le, tehát mi nem jöttünk ki sehonnan, csak bejöttünk Ausztriába. Ebből aztán egy csomó komplikáció keveredett. Nem értették sehogy sem, hogy ez hogy történhetett meg.

Zilahi Csaba: Ők is le kellett volna pecsételjék?

Józsa Erika: Persze, hát kimentünk valahonnan. Ha kimész, lepecsételik az útleveledet, tehát úgy tűnt, hogy nem jöttünk ki sehonnan, csak bementünk Ausztriába. Fura helyzet volt. Megérkeztünk egy néptelen osztrák határfaluba, sehol egy árva teremtet lélek. Nem volt még nagyon késő, de hát tél volt. Ez lenne az? Ez a szabadság? Valóban szabadok vagyunk? A célt elértük. Ennél tovább tervezni sem mertünk. Most akkor mi lesz? Egy kocsi bukkant elő a ködből, jött szembe velünk, és lámpázott. Jó, jó, tudjuk, hogy nem ég a lámpánk... A kocsi azonban megállt. Megálltunk mi is. Egy figura ugrott ki és futott felénk, nem más, mint Mezey Laci barátunk, akitől a tippet kaptuk, akinek szavára nekimentünk a határnak, s egy percig sem kérdőjeleztük meg, hogy azokon kívül, akiket átengedtek, tudja-e valaki, hányat nem engedtek át...

Zilahi Csaba: Tehát mielőtt nekiindultatok volna a határnak, felhívtatok Debrecenből a havert, aki már Ausztriában volt?

Józsa Erika: Igen, ő volt az, aki azt mondta, hogy próbáljuk meg, mert van, akinek sikerült. Egymás nyakába borultunk! Kiderült, ő hagyott üzenetet a határőrnél, hogy várjuk meg, elszaladt benzinért. Órák óta várt, utoljára Sopronból tudtunk telefonálni egy utcai fülkéből. Kövessetek! Adta ki Laci az utasítást, és mi megkönnyebbültünk, hogy valaki tudja mi legyen tovább. Másnap megismerkedtünk a menedékjog s a kivándorlás bürokráciájával. Megtudtuk, hogy először is jelentkezni kell Traiskirchenben, a menekültekkel foglalkozó gépezet központjában. Ott kell menedékjogot kérni, ott lehet feliratkozni valamelyik egyházi segélyegyletnél a kivándorlásra. Európában nem mehetünk tovább, az első szabad országon túl, ahova megérkeztünk.

Zilahi Csaba: Svédország? Németország?

Józsa Erika: Nem, nem választhattunk csak Kanada, Amerika, Ausztrália és Dél-Afrika között. Vagy maradhattunk volna Ausztriában. Ennyi volt a palettán akkor, amikor mi kimentünk, 1985-ben. Hát Dél-Afrikába nyilván nem akartunk, de Amerikába sem. Tehát maradt Ausztria, Kanada és Ausztrália. Szóval nem volt nagy választék. De a befogadó országok is választottak, kiválogatták a jelentkezők közül a számukra hasznosakat, kor, képesítés, mesterség, szakmai gyakorlat, nyelvtudás szempontjából. Miután lejelentkezik az ember, rögtön be is kell vonulni a lágerbe. Először is két-három nap „karantén” kell letölteni, amíg tolmácsok segítségével felveszik kinek-kinek az adatait, jegyzőkönyvezik menekültjogi kérelme okait. A „karantén” a volt kaszárnya legfelső emeletét foglalta el, gépfegyveres katonák őrizték a bejáratot. Ujjlenyomat, fotó szemből és profilból, pont, mint a börtönben. Csak éppen együtt maradhattak a családok. István fiunk két és fél éves volt. Laci felesége, Gyöngyi tartott egy felkészítőt, hogy mire számítsunk. Tőle tudtuk, hogy a 20-30 emeletes ágyat tartalmazó szobák mellett van egy kis szoba, lelkünkre kötötte, hogy feltétlenül próbáljuk meg a gyerekre hivatkozva azt megkapni. Szerencsére megkaptuk. Ugyanis a nagyszobákban, emeletes ágyakon, egész Európa sötét és még sötétebb karakterei voltak összezárva hozzánk hasonló naiv és felkészületlen, vagy mindent tudó bölcsködő figurákkal. Mindenki osztotta a világot. Karácsony és újév között nem dolgoztak a tolmácsok, s a karantén dugig megtelt. Józsa szilvesztert szervezett, összeszedte mindenkitől a rádiókat, és mindet egy állomásra állította be. Zene volt, pezsgőből is jutott egy-egy gyűszűnyi mindenkinek. Gyöngyiék hozták, a mosdóablakon spárgára kötve húztuk fel. Ugyanabba a rácsos ablakba kapaszkodtam fel pár nappal később, mikor az udvarról felkiabáltak, hogy itt vannak a székelemek, és látni akarják Józsa Erikát!

Zilahi Csaba: Honnan tudták, hogy ott vagy?

Józsa Erika: A hírek a lágerben villámgyorsan terjedtek. Az emberek látni akartak, hogy tényleg én vagyok, mert ha már én is elhagytam az országot, az az ő döntésüket is igazolta. Tény az, hogy az első szabad szilvesztert rács mögött töltöttük. Miután az összes szentek lejártak, végre megjelent a magyar tolmács, akihez mi ragaszkodtunk, mondván, hogy legalább itt ne legyünk már „románok”. Nem volt túl ihletett választás, még ottlétünk ideje alatt kiderült róla, hogy román kém volt.

Zilahi Csaba: Mennyi ideig voltatok Ausztriában?

Józsa Erika: Kilenc hónapig. Egy Mödling nevű kisváros melletti lágerépületben laktunk, amely egyike volt azoknak, ahova a családokat kihelyezték. Kaptunk egy szobát. A szomszédban chilei zenészek laktak. Éjjel-nappal szólt a zene. Ott próbáltak a fellépéseikre. Lenyűgözve hallgattam őket, de egy idő után kezdett fárasztó lenni. Kapóra jött, hogy időközben megérkezett a várva várt hangszer, amit még otthonról rendeltem meg, s most a Kaláka együttes hozott el, egy bécsi koncertjük alkalmával. Végre kezemben tartottam egy Bársony Mihály⁶⁸ készítette tekerőlantot. El is kezdtem tanulni rajta rögtön. Nos, aki hallott már hozzá nem értő által megszólaltatott tekerőt, az elképzelheti a szomszéd muzikusok kétségbeesését. Elköltöztek máshová a próbákkal.

Zilahi Csaba: Tényleg, mi történt a Bukarestben hagyott hangszereiddel?

Józsa Erika: Hát minden hangszerem ott maradt a lakásunkban, amit a barátaink ürítettek ki anyám asszisztálásával. Sikerült üzenetet küldeni nekik, még mielőtt lejárt volna a Magyarországra érvényes vízumunk. Így a fontosabb dolgokat elvitték, mielőtt a szeku megneszelte volna a szökésünket. A hangszerek Karcsihoz kerültek. De ő még Romániában volt, nem tudott semmit elküldeni, amíg Európában voltunk. A gitárom nélkül bénának éreztem magam. A nyenyere titkainak megfejtése, végül is sikeres megszólaltatása felért egy győzelemmel. Márkus János pedig, aki ugyancsak Ausztriában volt egy, a miénkhez hasonló panzióban, várta a menedéjogi kérelme elbírálását, szerzett nekem egy gitárt. Úgyhogy a világgá menő poggyásunkban, két bőröndben

⁶⁸ Bársony Mihály (1915–1989) dél-alföldi tekerős, klarinétos, citerás, hangszerkészítő, a Népművészet mestere.

hangszerek utaztak. Előbb-utóbb el kellett döntenünk, hogy hová, merre. Közben volt Csernobil. Közben a rendőrség elkobozta a Trabantunkat.

Az osztrákoknak bőven elégük lehetett a tömegével érkező Flüchtlíngekkel, úgy gondoltuk, ha már nyakunkba vettük a világot, ne álljunk meg a kerítés túloldalán. Menjünk el, amilyen messzire csak lehet. Voltak barátaink Ausztráliában, akik mondták, hogy hát gyertek ide! Itt még fel lehet nevelni gyermekeket, de szakmailag ne legyenek reményeitek. Ausztráliára jelentkeztünk, és csodák csodájára elfogadtak minket, pedig én 35 éves voltam, Jóska 45. Tehát azért nem éppen az ifjú reményteli, formálható, ausztrállá alakítható típus voltunk. És hát ezek ellenére befogadtak minket, amiért végül is örök hálával tartozunk, mert tényleg nem tartoztak nekünk semmivel, és egy új életre adtak lehetőséget.

Zilahi Csaba: Amikor elindultatok Bukarestből, akkor maradtak a fiókban dalaid?

Józsa Erika: A fiókban nem, de a fejemben igen. Úgyhogy azokat meg is írtam aztán rögtön, amikor kimentünk innen. Amikor megérkeztem, az első hely, ahol fogadtak, az a rádió volt, ahol már ismerték az itteni rádiós és tévés múltamat. Aztán jött az újság. Az első fellépésem érdekes módon Dukász Annával volt, aki többször is turnéztatott bennünket a szentgyörgyi színházi igazgatósága idején. Ő Amerikába ment ki, ott élt. Ausztráliába a fiát jött meglátogatni, és egy rendezvényen összefutottunk. „Jaj, hát akkor csináljunk együtt egy műsort!” – mondta. Megérkeztünk 1986 novemberében, ez a nevezetes koncert pedig a következő februárban volt. Én már erre a koncertre egy új dalt írtam. Akkor jött a március 15-e, arra is meghívtak, hogy fellépjek. Egyedül, a zenekar, a csapatom nélkül, csupán a hangszerek voltak a támaszaim. A tekerő engedelmeskedett, elzengte a dalokat, amiket időközben megtanultam rajta. Meg kellett szoknom az úrt, ami a színpadon körülvett. Az egyszemélyesre átalakított dalainkban folyton hallottam a megszokott hangokat, szólamokat. Néha az volt az érzésem, a közönség is hallja. De a közönség nem tudta hogy hiányzik valami is. A taps nekem szólt.

Zilahi Csaba: Ausztráliáról mondták azt az ismerőseitek, hogy jöhettek gyereket nevelni, de szakmai pályára ne számítsatok?

Józsa Erika: Igen, tudniillik a filmes pályára alapoztunk. Az én hivatásom túl nyelvhez kötött volt, tehát nem reménykedtem abban, hogy Ausztráliában folytathatom. Nyilván, még ha meg is tanulok angolul, sajnos az akcentusomat nem tudom úgy lerázni, hogy mikrofonra alkalmas legyek egy angol nyelvterületen. Jóska szakmájára alapoztunk, hogy majd az övét próbáljuk folytatni, a filmrendezést. De az ausztrál filmiparnak a csúcsa lezajlott öt-hat évvel korábban, tehát már masszívan lemenőben volt, amit pont elkaptunk. Adóügyek miatt: megváltozott a visszatérítési törvény, és akkor hirtelen nem fektetett be senki többet filmekbe. Tehát azért mondták azt, hogy nem lesz esély szakmában maradni. Na most, mi úgy indultunk neki, hogy bármilyen munkát találunk, abból megélünk és kész. Nem reménykedtünk abban, hogy folytathatjuk azt, amit otthon csináltunk és azon a szinten. Reálisan gondolkoztunk, tehát végül is munkát kerestünk, azt, ami adódik. Megérkeztünk, és kiderült, hogy van magyar rádió, magyar újság, vannak magyar klubok. Hát ezeket én mind végig zongoráztam, és a rádiónál is, meg az újságnál is kaptam úgy munkát, hogy fizettek is érte. De persze ebből megélni nem lehetett, ez inkább szimbolikus összeg volt, mert egyik sem volt teljes idős állás. Még így is nagy dolog volt, mert különben minden magyar vonatkozású tevékenység a magyar házakban, klubokban önkéntes alapon történt. Megalakulásuktól kezdve az önkéntességre alapoztak, és ez alól nem volt kivétel. Meghívtak fellépni, de magától értetődött, hogy ezért honorárium nem jár.

Jóska kitartóan jelentkezett az újságokban meghirdetett állásokra, amiknek valamilyen közük volt a filmszakmához. Elment például fotósnek két filmhez. A sok jelentkezésre azonban nem nagyon özönlöttek a válaszok, és akkor egy adott pillanatban azt mondtam: miért mind ezeket az apróhirdetéseket nézzük? Nézzük meg a lapnak az elejét, ahol igazgatókat keresnek! Mit ad Isten,

találunk egy hirdetést, az Ausztrál Film Egyetem operatőr-tanszékvezető tanárt keres. Na, mondom, hát ebből lehet valami. Tudott valamennyit angolul, de hát az volt a baj, hogy még nagyon az elején voltunk. Jártunk az angol nyelviskolába, ahol biztattak, hogy ha megtanuljuk a nyelvet, milyen jó munkahelyek várnak ránk. Behoztak egy fickót, mint sikeres példát, akit egy évi nyelvtanulás után felvettek villamoskalauznak. Mikor Jóska megmondta a tanárnőnek, hogy milyen állásra jelentkezett, a tanárnő a szívéhez kapott. Angoltudás nélkül?! De neki legyen mondva, mikor a sokkból magához tért, felajánlotta, hogy felkészíti Jóskát az úgynevezett interjúra. Hogy kell öltözni, hogyan kell a kérdésekre válaszolni, ha egyáltalán megérti a kérdéseket... Az interjúra Sydney-be kellett utaznia. Egy 4 tagú bizottság két és fél órán át faggatta, s Isten tudja milyen jelbeszéddel sikerült megértetnie magát, a lényeg az, hogy 112 jelentkező közül ő kapta meg az állást! A melbourne-i nyelviskolának új sikersztárja lett! És hát tanítva tanult. Persze, ha az ember használja, akkor megismeri a nyelvet elég hamar. Úgy lehet megtanulni igazán, ha muszáj. Tehát ő szakmába került, ha nem is filmet csinált, de legalább filmet tanított. Én pedig hát rádióztam és újságoztam, emellett az első évben, Melbourne-ben egy fogtechnikai laborban kerestem meg az igazi pénzt. Fogszabályzó drótokat hajlítgattam, makettek. Életemben először én is a munkásosztályhoz tartozónak érzem magam. Egy érdekes tapasztalat volt, de az is tanulságos volt a maga módján. Aztán Melbourne-ből Sydney-be költöztünk, ahol Jóska filmegyetemi állása volt, és ott is maradtunk.

Zilahi Csaba: A zenélést folytattad-e?

Józsa Erika: Az évek során sokat zenéltem, az első években pedig különösen sokat, mert igényelték. Volt egy hullám 1988-ban, amikor az erdélyi menekültekért folytak a gyűjtések. Ez egy érdekes dolog, mert itt, Romániában azt hittük, hogy a világ nem tud semmit rólunk, és senki nem törődik velünk, egyedül vagyunk. És amikor megérkeztünk Ausztráliába, kiderült, hogy nem voltunk egyedül! Ők velünk voltak, harcoltak értünk. Az ausztráliai Nemzeti Emigráció akkor már 40 éve harcolt a kommunizmus ellen. Az egész ausztráliai magyarság politikailag aktív rétege a része volt. Amikor megérkeztem, akkor én csak erősítettem a soraikat. Természetes módon vonzott be magába ez a mozgalom, hiszen 1988–89-ben minden Erdélyért történt. Akkor zajlott a hírhedt falurombolás. „Save Transylvania” jelszóval minden nagyvárosban tüntetések, figyelem felkeltő rendezvények voltak. Melbourne központjában buldózerek zaja dübörgött a hangszórókból, és kisebb pánik tört ki. Sydney központi parkjában magyar népviseletbe öltözött fiatalok nyomtatványokat osztogattak, a színpadon a halálra ítélt falvak táncait adták elő, beszédek hangzottak el, politikusok jöttek el és mondtak beszédet, elítélve a falurombolást.

Zilahi Csaba: Hol énekeltél?

Józsa Erika: Én az Actio Transylvanica egyesülethez csatlakoztam, amely már pár évtizede Erélybe küldött segélyeket. Gyűjtéseket rendeztek, előadásokat, koncerteket szerveztek, melyeknek bevétele mind az adományokba ment. 1988-ban, 89-ben még egy válságos helyzet alakult ki odahaza. Sokan menekültek Erdélyből Magyarországra, és nem volt hol megszálljanak. Nem volt lakás, ahova mehettek volna, és akkor meghúzódtak a temetőkben, kriptákban. Mi rendre szerveztünk jótékonyági koncerteket, amelyek már az én feladatkörömbé tartoztak, és ezeknek a bevétele ment Magyarországra. A rádiónál voltam híradós, jöttek a hírek a hírügynökségekről, tehát tudtam, hogy nem kacska, mert kezemben volt a szöveg. A koncerteken persze magam is felléptem, más helyi vagy vendégként ott tartózkodó meghívottakkal.

Zilahi Csaba: És az előadásokból származó bevételt, amelyeken te is felléptél és énekeltél, Magyarországra küldtétek, hogy az oda menekülő erdélyieket segítsék...

Józsa Erika: Igen. A későbbiekben pedig, amikor már túl voltunk ezeken a kínos éveken, ösztöndíjat hoztunk létre. Közben az Actio Transylvanica nevet változtatott, Ausztráliai Magyar Kisebbségi Alap lett a neve, elnöke Bánki Éva. 1995-től kezdve ösztöndíjakat küldtünk erdélyi magyar iskoláknak. Megkaptuk a rászoruló gyerekek önéletrajzeit. A diákok tanulmányaik

befejezéséig – beleértve az egyetemi éveket is – kaptak évente egy összeget, amire támaszkodni lehetett. A gyűjtések folyamatosan mentek. Volt egy önkéntes csapat, akik úgy gyűjtötték a pénzt, ahogy tudták. Lángost árultak, vagy kolbászt, vagy süteményeket. Adományozókat verbuváltak, akik amolyan keresztszülőként felvállaltak egy-egy diákot a tanulmányai befejezéséig. Én azt csináltam, amihez értettem, énekeltem, koncerteket szerveztem. Anyagi haszna nem volt számomra, viszont abba beleszólásom volt, hogy hova, milyen irányba menjenek ezek a pénzek. Úgyhogy ezeket mind oda irányítottam, ahol tudtam, hogy szükség van rá, és tudtam, hogy aki fogadja, az becsületesen kezeli.

Zilahi Csaba: Hazahúzott a szíved Nagyváradra...

Józsa Erika: Nemcsak az, hanem a nagy felfedezés, hogy minket kintről segítettek. Jöttek csomagok, amikről nem tudtunk semmit. Küldtek falvakba papokon keresztül segélycsomagokat az embereknek. Még mielőtt kimentünk Ausztráliába, jóval előtte. Szóval folyamatosan ment ez, és biztos, hogy más nyugati országból is jöttek ezek a nem nagyon nyilvánosságra hozott segélyek. Ez természetes volt, hogy az ember hozzácsatlakozik. Én különben a mai napig benne vagyok, titkára vagyok ennek az alapítványnak. Csak most már lelassult, mert nincs ki adományozzon, kiöregedett, kihalt az a réteg, akik adományoztak. De én éveken át a színpadon szolgáltam meg az adományozók nagylelkűségét. Ezért írtam új dalokat, mert nyilván nem tudtam ugyanazt énekelni újra és újra. És ezekből lassanként, ahogy összegyűltek, készült felvétel, azokból aztán készítettem videoklipeket. Ezek mind megvannak, megnézhetők a weboldalamon⁶⁹ és a YouTube-on. Most a legújabb feladat, amit kiosztottam magamnak az, hogy a harminc év alatt Jóskával kétszemélyes forgatócsoportunk által leforgatott filmjeinket, ami gyakorlatilag az ausztráliai magyarság történelmének harminc éve, a különböző formátumú szalagokról digitalizálom és felteszem a YouTube-ra. Arany videótár címet adtam a csatornának. Abszolút örömmel csinálom, mert valami megmarad abból, amit a tévék egyszer leadtak, és utána eltűnt, többet senki nem jut hozzá. Így most hozzájut. Már negyven videó van rajta. Itt van például a magyar származású ausztrál miniszterelnökkel a kettős portré, vele és az édesapjával. Vagy itt van a Sydney-i Magyar Gyermekszínház. Lázár Ervint⁷⁰ adtunk elő. Olyan gyerekekkel, akiknek a magyar szókincese körülbelül tíz szó. És tudod, hogy milyen gazdag és nehéz nyelv, de megcsinálták. Jóska úgy vette fel, hogy nincs egy vágás sem benne, tehát nem csalás, nem ámítás, azt látod, ami az előadáson volt. És van a *Két világ között* című filmem. Ezt még nem tettem publikussá. Egy egyórás film, amiben leltároztam az egész életpályámat. Még nem akarom nyilvánosságra hozni, nehogy azt higgyék, hogy emléket akarok magamnak állítani.

Zilahi Csaba: Visszatérve a segélykoncertekhez, említetted, hogy Karcsival turnéztatok is Ausztráliában.

Józsa Erika: Igen, csodák csodája 1989 áprilisában kiengedték. Úgy adtak neki ausztrál vízumot, hogy hontalan útlevele volt, ami azt jelenti, hogy kérheti a letelepedést. Ha hontalan, akkor nincs, ahova visszaküldjék. Áttelepedett Magyarországra, ezért le kellett mondjon a román állampolgárságról. De a magyart még nem kapta meg. Beadta az útlevelkérelést, és csodák csodája megkapta a vízumot az ausztráloktól. Azóta sem hallottam hasonló esetet. Mondtuk neki, hogy Karcsi, maradj itt, az ég szerelmére. Hát tálcán adják neked. Nem kell itt élni, nem neked való, karrier szempontjából ott van a helyed, az világos. De most itt lehúzol egy pár hónapot, aztán majd még visszajössz. Összesen két évet kell itt tartózkodni a következő öt éven belül, és akkor megkapod a letelepedést. Akármikor jöhetsz, nem kell itt élni. Nem neki való volt Ausztrália, legalábbis akkor. Később lehet, hogy már tudott volna alkalmazkodni, vagy még kevésbé, ki tudja. Nem volt egy olyan rugalmas, sokoldalú ember, hogy szakmát váltson úgy futtában, és a zenészeknek azért ott is kemény volt, nem lehetett könnyen megélni zenélésből. És visszament Magyarországra, mert hát őt várta

⁶⁹ <https://www.kettospont.net/hu/>

⁷⁰ Lázár Ervin (1936–2006) Kossuth-díjas magyar író, elbeszélő, meseíró, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja.

Mákvirág,⁷¹ meg pont akkor a következő feleség, aki a következő fordulóban már nem volt feleség, de hát akkor ezek voltak neki fontosak, és aztán később rettenetesen bánta... Ahányszor találkoztunk, mindig mondta, hogy jaj, hogy bánom. Hát nézd, ez így volt megírva, mit tudjunk vele kezdeni. Akkor megérkezett, és azt mondtuk, hogy mi nem megyünk a megszokott úton, a klubokba, ahol vacsoráznak és mellesleg van egy koncert. Kibéreltünk színháztermeket, ami azért nagyon nagy merészség volt részünkről, és meghirdettük az egész magyar közösségnek. Nagyon kíváncsi voltam arra, hogy eljönnek-e. Hát megteltek a termek. Színháztermeket töltöttünk meg Sydney-ben. A többi városban már nem volt hatalmunk színházasdit játszani, ott helyi klubokban léptünk fel. Örültünk, hogy egyáltalán eljutottunk oda. Árvízbe kerültünk, meg mindenféle kalandjaink voltak, és egy nagyon sikeres turné volt az akkor, 1989 áprilisában az alatt a jelszó alatt, hogy Erdély fölött feketék a csillagok. Körülbelül megtérült az útiköltség a bevételből, úgyhogy nem fizettünk rá, de mondjuk nem is akartunk ezzel pénzt keresni, csak annyit, hogy ő eljöhessen, és hogy ezt a műsort be tudjuk mutatni. Ennek nagyon örülök, hogy ezt meg tudtuk akkor csinálni.

Zilahi Csaba: Azokon a dalokon kívül, amik lemezre kerültek Karcsival, voltak-e még közös szerzeményeitek?

Józsa Erika: A színházi zenéket említeném, amiket a temesvári, szentgyörgyi és váradi színház előadásainak írtunk még mielőtt Karcsi önállósult volna. Többek között Temesváron Tömör Péter *Síp a tökre* című darabjához, Szentgyörgyön a *Csongor és Tündéhez*,⁷² Váradon Sütő András *Anyám könnyű álmat ígér* című könyve dramatizált változatához írtunk zenét. Legbüszkébb *A Hétfejű Tündér*⁷³ zenéjére és dalszövegeire vagyok. A nagyváradi színházban rendezte – ugye kitaláltad? – Demian József, a bemutatóján 1981-ben ott volt a szerzője, Lázár Ervin is. Ezt a zenét a Kolozsvári Rádiónál vettük fel, és negyven évvel később, itt Ausztráliában a Gyermekszínház énekelt rá ugyanarra a felvételre. Ma is nagyon kedvelem, feltettem a YouTube-ra, és sokan kérik a zenekari felvételt s a szövegeket, hogy maguk is színpadra vigyék a darabot. Lázár Ervintől kaptam a legnagyobb dicséretet szövegíróként. A dalszövegek fele benne volt a mesében, a másik felét én írtam meg, a szerzőtől megkérdeztem tetszettek-e neki? Azt válaszolta, nem is tudta megkülönböztetni, hogy melyek nem a sajátjai! Megemlíteném a *Leányrablás*⁷⁴ című musicalt is, amit szintén Karcsival, de két különböző kontinensről hoztunk össze, tíz évvel azután, hogy Karcsi Ausztráliában járt. Én írtam a librettót és dalszövegeket, Karcsi a zenét. A szöveggönyv megnyerte az év drámaíró pályázatát. A Szatmárnémeti Színház mutatta be 1998-ban.

Zilahi Csaba: Ausztráliában milyen dalokat írtál?

Józsa Erika: Az egyik első dal, amit írtam Ausztráliában a *Kabócák*, ami úgy született meg, hogy Karcsi megkért rá. Kellott neki Magyarországra egy ausztrál bölcsődal. Ezek ugye azok a bogárkák, amik azt a pergő-zörgő hangot adják. Elküldtem, de aztán a lemezből vagy műsorból, ahova kellett volna, nem lett semmi. Nekem viszont megmaradt, és egyszer majd illusztráljuk is állatképekkel, olyan helyen, ahol le lehet őket filmezni rácsok nélkül. No de az igazi mondanivalós dalok közül az első a *Búcsú Erdélytől* volt, utána a *Beat nemzedék* és így tovább. Nem mindegyikről készült felvétel, mert nem mindegyiket tartom olyan vészesen fontosnak. Van olyan is, amit alkalomra írtam, és ha a kontextusból kiemelve hallgatod meg, akkor patetikus, szirupos valaminek tűnik, de akkor nagyon kellett, amikor gyűjtöttük a pénzt az erdélyi menekülteknek. Azt mondták, hogy olyan dalt írd, amiből megértik, hogy ott mi van. És akkor írtam egy olyat, hogy *Erdély fölött feketék a csillagok*. Most így melodramatikusnak tűnik. De akkor olyan hatással volt, hogy az emberek rohantak az adományokkal. És tényleg igazi történeteket mesélt el, amikor az emberek

⁷¹ Mákvirág: népzenei együttes.

⁷² Csongor és Tünde: Vörösmarty Mihály 1830-ban írott drámai költeménye.

⁷³ A Hétfejű Tündér: Lázár Ervin mesegyűjteménye, a szerző legnépszerűbb kötete.

⁷⁴ Leányrablás: Horváth Károly és Józsa Erika musicalje, 1998-ban mutatták be a Szatmárnémeti Északi Színházban.

szöktek át a határon, és lelőtték őket. Szóval alkalmazkodtam ahhoz, ami segített, ami a célt szolgálta. És ugyanakkor hát szükségét éreztem annak, hogy ha ezek a dalok bennem vannak, valahogy kijöjjenek. Az érdekes az, hogy volt egy olyan jó húszéves szünet ebben a folyamatban, amikor abszolút semmi ilyen zenét nem írtam.

Zilahi Csaba: Feltetted a gitárt a szekrény tetejére?

Józsa Erika: Fel kellett tenni, mert egy adott pillanatban muszáj volt lépni, és kellett vegyünk egy házat, mert ha nem, akkor örök életünkre albérlők maradunk. Az pedig nem túl jó állapot, mert idős emberekként már nem lehet lakbért fizetni, a lakberek túlnőnek a fizetéseken, a nyugdíjakon. Muszáj volt valahogy önálló háztartásba menjünk. Pont akkor Jóska felmondta az egyetemi állását, mert olyan változást jeleztek, amit ő abszolút nem tudott elfogadni. Azt, hogy megszüntetik a filmművészeti oktatást, és helyette egyéves gyorstalpaló kurzusok lesznek. Köszöni szépen, de ő ebből nem kér. Tehát ott álltunk, hogy valakinek muszáj volt egy főállást elvállalnia ahhoz, hogy fizessük a részleteket. És én elvégeztem ott egy egyetemet, mert rájöttem, hogy a román újságírói diplomával nem sokra megyek, legalábbis a tartalmával, mert nemcsak a papír volt a fontos, hanem az, hogy mit tudsz, mihez értesz.

Elvégeztem egy információtudomány nevű egyetemet, és ezzel a diplomával aztán a Sydney-i Egyetemen dolgoztam húsz évig. Teljesen más területen, mint a zene, abszolút semmi köze nem volt hozzá. Orvosok és kutatók számára, de velük együtt dolgoztam ki kutatási módszereket, rendszereket, amiben meg lehet találni a világ összes kiadványában a kutatási területükkel kapcsolatos cikkeket. Így tudják, ha valaki más már megcsinálta ugyanazt a kutatást, és hogy honnan lépjenek tovább. Algoritmusokat kellett kidolgozni, úgyhogy érdekes munka volt a maga módján, és legalább megadta az alapokat ahhoz, hogy értsek a komputerekhez és ezekhez a rendszerekhez. Elég magas szintet értem el, tudtam kódot írni, programozni. Bár lépést tartani ezen a szinten nagyon nehéz, de azért jó hasznát vettem, s veszem ma is. Ezalatt azonban nem volt időm másra. Elmentem reggel 7-kor, és hazaértem este 7-kor. Amellett csináltuk a dokumentumfilmjeinket. Tehát, amikor sikerült két-három szabadnapot kivennem, akkor elmentünk valamit filmezni. Éjszakánként vágunk, meg ott volt a két gyerek, 1989-ben megszületett Marci fiunk. Édesanyámat 1992-ben sikerült kihozni, de néhány felhőtlen év után az egészsége rohamosan romlani kezdett, és hosszú betegség után 2007-ben örökre eltávozott. Mindez összegyűlt és halmozódott. Zenére nem volt idő, még hallgatni sem, nemhogy játszani.

Zilahi Csaba: Mikor vetted újból kezvedbe a hangszer?

Józsa Erika: Az első Metropol-könyv⁷⁵ megjelenésekor, 2003-ban. Amikor visszajöttünk Erdélybe, hogy fellépjek velük, úgy vettem kezembe a gitárt, mint aki először teszi. Úgyhogy komoly időbe telt, amikor belegyakoroltam magam, hogy egyáltalán színpadképes legyek. Aztán utána igyekeztem tartani a formámat, hogy ne felejtsem el teljesen. Ez így ment egészen addig, amíg az egyetemről el nem jöttem, 2016-ban. Akkor azt mondtam, hogy kész, ebből elég volt. Azt azért el kell mondanom, hogy nem csak én hajtottam, persze hogy Jóska közben talált munkát, szóval nem az volt, hogy ezt az egészet én kellett végig vigyem, de hát ez egy stabil kereset volt, az övé meg hol így, hol úgy, hol sok, hol semmi. Úgyhogy nem lehetett kiszállni a ringlispílből, míg ki nem tudtuk fizetni a házat. Az volt a nagy váltás, amikor azt mondtam, hogy mostantól fogva jöjjön a zene! A fiúk felnőttek, István a marketingszakmában helyezkedett el, de minden szabad percét zenei fesztiválok rendezésére fordította. Ezek rendkívül népszerűek voltak, például a Psyfari, amit 9 éven át rendezett. Valahol a semmi közepén, lakott területektől távol, három nap és három éjjel át 4 színpadon folyamatosan ment a zene, váltották egymást a zenekarok. 2-3 ezer sátorozó élvezte a műsort. Marci fiunk a filmszakmában hangmester lett, saját felszerelésével, a forgatások helyszínén

⁷⁵ Józsa Erika: *Beat-nemzedék. A Metropol-sztori. Egy tegnapi rockbanda a Holnap városából.* Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2003.

mikrofonozza be a színészeket, veszi fel a hangot. Élvezettel és jól csinálja. Levehetem hát róluk nyugodtan a kezemet, megállnak a maguk lábán. És akkor nekiálltam ezeknek a számítógépes zeneprogramoknak. Én mindig szerettem volna egymagam játszani az összes hangszeren.

Zilahi Csaba: Félretetted a hangszert, hogy leüljél a számítógéphez?

Józsa Erika: Paradox módon a számítógéptől menekültem el az egyetemről, és a számítógépen találtam meg a módját, hogy ismét zenét alkothassak. Felfedeztem, hogy amit valódi hangszeren kemény munkával, sok gyakorlással elérsz, azt meg lehet csinálni virtuális hangszereken is, egy érintős képernyőn sokkal egyszerűbben és gyorsabban. Megtanultam a húrokat a képernyőn pengetni. Szinte mindent meg lehet csinálni, amit a valódi hangszeren. Ennek megvan a maga kottaváltozata, ami olyan tabulatúraszerű. Lehet hosszabbítani, rövidíteni a hangokat ugyanúgy mintha ötsoros kottát írnál. Ezekkel én nagyon jól megbarátkoztam, és az első dal, amit ezzel a programmal csináltam, az a *Húsvét-szigeti dal* volt. Amikor Virányiékkal együtt elmentünk 40 év után a megálmodott húsvét-szigeti útra, visszafele a repülőn az agyamban már ott volt a dal. Gyakorlatilag egy hét alatt csináltam meg úgy, hogy az első próbálkozásom volt. Tehát eléggé intuitív a program, nem volt túl nehéz. Megcsináltam ezt a dalt, és hát azóta teljesen szerelmese vagyok ennek az elektronikus zenének. Végül is, ha a zene a fejedben van, és megvan az ihleted hozzá, akkor már csak eszköz kérdése. És ez az eszköz nekem most megadatott.

Zilahi Csaba: Igen, ahhoz a zene a fejedben kell legyen...

Józsa Erika: A sok éven át ki nem dalolt dallamok, amik gyűltek bennem, most elemi erővel törtek fel. Volt úgy, hogy hajnali 4-kor még lázasan dolgoztam, nem tudtam abbahagyni. Persze, úgy ahogy egy hangszert meg kell tanulni, úgy ezt is meg kellett tanulni, a program magától nem kreál zenét, azt neked kell beletáplálni. Így lehetett ezt a filmzenét⁷⁶ megcsinálni. Ez a zenei életművemnek, hogy úgy mondjam, a csúcspontja, mert hát végül minőségileg úgy érzem, hogy nagyon jól sikerült. Lehet, hogy nincs olyan mértékegység, amivel a *Kettőspontot* az *Éjjeli őrző* dalával össze lehetne hasonlítani, csak egy belső érzékelő, ami most azt súgja, hogy a film dala a legjobb, amit valaha írtam.

Zilahi Csaba: Az *Éjjeli őrző* négy díjat nyert, ezekből férjed, Jóska a legjobb forgatókönyvért, míg te a legjobb eredeti filmzenéért járó díjat vehetted át Bukarestben, a Román Filmszövetség (UCIN) idei gáláján. Mennyiben más ez a zene, mint amit annak idején a Táltos zenekarral játszottál?

Józsa Erika: Teljesen más. Ha meg lettek volna ezek az eszközeim, akkor lehet, hogy már a Táltosnál is alkalmaztam volna őket. Nem kellett volna behívni a szimfonikus zenekart, meg tudtam volna csinálni ezen a kis gépezeten, de valóban teljesen más. De az előző filmzenéktől is különbözik, amit a többi filmekhez írtam, de hát nyilvánvalóan akkor ez az eszköz még nem állt rendelkezésre, viszont ott voltak az igazi élő hangszeresek, és az azért hihetetlen érték volt. Jóska három filmjéhez Karcsival közösen írtuk meg a zenét, ami az együtt zenélés, együtt gondolkodás örömeivel történt. A negyedik Demian-film⁷⁷ zenéjét 2010-ben már egyedül írtam meg. Az *Éjjeli őrző* pedig egy egyszemélyes zenekar. A zene minden hangját én játszottam le, az énekhangot beleértve mindent cakk-pakk egyedül csináltam meg.

Zilahi Csaba: Melyek azok a filmek, amelyekhez zenét írtál?

Józsa Erika: A díj átvételekor a bukaresti Opera színpadán elmondtam, hogy ez a díj egybeesik az első közös munkánk 40. évfordulójával, és megköszöntem Jóskának ezt a négy évtizede tartó szakmai házasságot. Ezt az új mesterséget meg kellett tanulni. A fimben nem főszereplő a zene.

⁷⁶ Az *Éjjeli őrző/Rondul de noapte* című román–magyar koprodukciós film zenéjét Józsa Erika írta, ezért a legjobb eredeti filmzene díjával jutalmazta a Román Filmművészeti Szövetség (UCIN) 2022. szeptember 26-án.

⁷⁷ Memoria de Piartra (Köemlékezet) Demian József 2010-ben bemutatott román dokumentumfilmje.

Alázattal kell szolgálnia a kép, a történet, a mondanivaló érdekeit. A nagy teljesítmény az, ha az alázat mellett a zene meg tudja tartani a saját egyéniségét, csillogását anélkül, hogy az egész hatását csorbítaná. A három film az 1982-ben a *Baloane de curcubeu (Szivárvány buborékok)*, 1983-ban a *Lovind o pasare de prada (Ragadozó madárra vadászva)*, 1984-ben pedig a *Piciu (Kölyök)*. Mindegyik más és más kihívással járt. A *Szivárvány buborékok* falun játszódik, a sztorihoz, a hangulathoz passzoltak a mi dalaink, többek között azért is kért fel minket Karcsival a rendező, Demian József, akivel akkor dolgoztunk együtt először. A zenében felismerhető a citera, a tamburica, a töröksíp, anélkül, hogy tudathasadást okozna. Tudnak ezek a hangszerek más nyelven is beszélni. Van egy lakodalmi jelenet, ahol egy román taraf (cigányzenekar) muzsikál. Na ezeknek komponálj zenét! Kottát nem olvasnak, viszont ők azok, akik tudják, hogy kell zenélni egy román lagziban. Hát elénekeltük az idekomponált dallamot, és mondtuk, hogy most játszáék el a maguk módján. Szenzációsan jól szólt! Teljesen más munka ez, a filmzene egy más műfaj.

A *Ragadozó madárra vadászva* című filmben már egészen eltávolodtunk a magunk stílusától, az egy jazzes, szaxofonos zenét igényelt. A *Kölyök* zenéje hol játékos, hol romantikus, a fő témát vonós zenekar játssza, sok tremolóval. Az igazi nagy kihívás a 2010-ben készült *Memoria de Piartra (Kömlékezet)*, nagydokumentum film volt, amely visszatérés a *Nunta de piatra (Kölakodalom)* forgatási színhelyére, Verespatakra. Ez már az a kor, amikor a falu térdre esett az aranybánya pusztításai alatt. Az operatőr elhelyezi a kamerát ugyanott, ahol 1972-ben állította fel, és látjuk a pusztulást. A filmben szinte végig zene van, több mint egy órányi zenét kellett komponálni. Itt próbáltam ki először, hogy a hangszereim hogyan passzolnak az elektronikus elemekkel. Gitár, citera, tekerőlant, furulya, énekhang és szintetizátor. Érdekes hangzás jött létre, sokan máig nem értik, hogy csináltam. Ez volt az első filmzene, amit egyedül írtam meg.

Zilahi Csaba: Néhány dalodra konkrétan rákérdeznék: *A zenész útra kel*. Ezt kinek írtad?

Józsa Erika: Ezt a Metropol-könyv második kiadása mottójának szántam, de hát jó szokás szerint én verseket nem igen szoktam írni, hanem a vers a zenével együtt keletkezik. A szöveg, a könyv mottója így szól: „*Mikor a zenész útra kel / Zsebeit dalokkal tölti meg. / Lépte nyomán, hol elhalad / Lehullott zengő hangjegyek. // Mikor a zenész útra kel / Magával viszi a hangokat. / Mikor a zenész eltávozik / Helyében süket csend marad. // Mikor a zenész megérkezik / Dobpergéssel zeng az ég / Belehasít a földi csendbe:/ Az ének az égig ért!*”

A dobpergés visszautalás az első kiadás utolsó mondatára, arra, hogy Béluska dobjait hallom valahányszor mennydörög. Búcsú tőle és rajta keresztül a többiektől, akiket elvesztettünk: Karcsitól, Aditól, Babrik Jóskától, Elekes Csabától, hogy csak a mi bandánknál maradjunk. Tágabb értelemben ez egy tribute, egy meghajlás a zenésztársak előtt, akikkel mi együtt motoroztuk végig ezt az egész periódust, és akikkel valójában egyenlő felek voltunk, amíg Erdélyben zenéltünk. Ők aztán tovább működtek, és nyilván sokkal magasabbra emelkedtek a népszerűségi listán, és jobban emlékeznek rájuk, teljesen érthető és indokolható módon. De soha nem éreztem a mi zenénket alacsonyabb rendűnek vagy kevésbé értékesnek a maga idején és a maga módján. Ezzel együtt a főhajtás megvolt feléjük. Azt hiszem az, hogy mindezt rockban merészeltem elmondani, elterelte a figyelmet a lényegről. Pedig éppen ez volt a lényeg: hangszereken kiléptem a magam műfajából az övékébe. Ugyanakkor az énekhang maradt a régi, a folkos, maradtam én. A videóklipben mindez egyértelmű, amit itt elmondtam ott van a képekben: Béla, a Metropol, az éppen megjelent könyv. Mindenesetre ez az első és utolsó rockzeneszám, amit valaha is írtam és elő is mertem adni.

Zilahi Csaba: És hát ugye ott van a *Beatnemzedék* című dalod. Mondtad a beszélgetésünk elején, hogy dalaiddal, dalszövegeiddel magadból indulsz ki, de a generációd is a magáénak érzi. Ez a dal egyértelműen a te korosztályodról szól: „*Az ötvenes években felcseperedtünk, / a hatvanas években zenélni kezdtünk, / a hetvenes években felnőtté lettünk, / a nyolcvanas években világgá mentünk*”.

Józsa Erika: Igen, amikor a televízió 25 éves évfordulójára jöttem vissza 1994-ben, azon gondolkodtam, hogy mit hozzak ide. Énekeljek valami régi dalt Karcsival? Mert tudtam, hogy ő is ott lesz, meg Álmos, a hegedűsünk, tehát nyilvánvaló, hogy eljárszunk valamit a régi repertoárból. De úgy éreztem, hogy nekem valamit hoznom kell, ami új, valami mondanivalót, amit át akarok adni a két világ közötti helyszínen. Akkor már megvolt a másik dal, a *Búcsú Erdélytől*, és akkor eszembe jutott ez, hogy tulajdonképpen micsoda abszurd ez az egész helyzet, hogy mi szétszóródtunk a világban. Hát ebből született a gondolat, és ebből született a dal, aminek aztán döbbenetes hatása volt Székelyudvarhelyen. Először döbbsent csend és aztán óriási taps fogadta, mert rájöttek, hogy ez tényleg így van. Egy egész nemzedék világgá ment, mert olyan korban éltünk, amikor nem volt itt maradásunk. Úgyhogy sokan érzik magukénak. Nemcsak a zenészek, hanem mások is, akik a közönségünk voltak, mert ők is világgá mentek...

Zilahi Csaba: Ez a dal engem is nagyon meghatott, pedig nem mentem sehová. Itt, Kolozsváron születtem, és most is itt élek, de az osztálytársaimnak és barátaimnak a kétharmada világgá ment. Már én sem érzem annyira magaménak ezt a várost, mert nincsenek itt azok, akikkel felnőttem. Ez nemcsak a ti generációtok tragédiája, hanem az én generációmé is.

Józsa Erika: Senki sem azért ment el, mert csak úgy szerencsét akart próbálni. Ha szabadon utazhattunk volna, biztos, hogy mindenki visszajött volna. Tényleg az az egész konjunktúra olyan lehetetlen állapotokat keltett, amit nem lehetett elviselni.

Zilahi Csaba: Örület néha belegondolni abba, hogy mi lett volna, ha olyan a rendszer, mint például Ausztriában...

Józsa Erika: Vagy legalább, mint Magyarországon! Mert azért onnan nem széledtek szét az emberek ennyire.

Zilahi Csaba: Mennyire másképp alakult volna minden az ég világán. Akár a te zenei pályád is...

Józsa Erika: Hát igen, amikor elmentünk, gyakorlatilag kettészakadt az életünk...